

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra historie

Bakalářská práce

POSTOJE MLADÝCH LIDÍ K PARTNERSKÝM VZTAHŮM V 70. A 80. LETECH VE 20.
STOLETÍ

Bc. Kristýna Čanigová

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Švaříčková – Slabáková, PhD.

Olomouc, 2020

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a na základě pramenů a literatury uvedených v závěrečné části.

V Olomouci dne

Podpis

Děkuji své vedoucí doc. Radmile Švaříčkové – Slabákové za podporu a rady při psaní mé práce.

Obsah

Úvod	6
1 Cíl výzkumu	11
1.1 Výzkumné otázky.....	12
2 Metodologická část.....	13
2.1 Výběr výzkumného designu a metody	13
2.2 Orální historie	13
2.3 Výzkumný vzorek	15
2.3.1 Postoje participantů k výzkumu.....	16
2.4 Technika konstrukce dat.....	16
2.4.1 Struktura a realizace rozhovoru	16
2.5 Analýza a zpracování dat.....	18
2.6 Etika ve výzkumu.....	19
2.6.1 Limity a rizika ve výzkumu.....	20
3 Expertní vědění.....	22
3.1 Biomoc a veřejné mínění	22
3.1.1. Biomoc.....	22
3.2 Sexualita.....	24
3.2.1 Sexuální výchova	28
3.3. Politizace soukromé sféry.....	30
4 Manželský a rodinný život.....	33
4.1 Manželství.....	33
4.1.1. Odras manželské ideologie v literatuře.....	34
4.1.2. Dopad manželské ideologie v každodennosti.....	37
4.2 Plánované rodičovství	38
4.2.1 Podpora státu	38

5	Interrupce	43
5.1	Antikoncepce	43
5.2	Interrupce	47
5.2.1	Interrupční komise.....	47
5.3	Svobodné matky.....	54
	Závěr.....	58
	Prameny a literatura.....	61
	Resumé	65
	Přílohy.....	66
	Osнова polostrukturovaného rozhovoru.....	66

Úvod

Příběhy a témata spojená se socialismem slyšíme dnes a denně nejen od svých blízkých, ale jsou nám předkládána také ve škole a v médiích. Aniž bychom si to uvědomovali, tyto příběhy mají vliv na naši představu o socialismu, o politické sféře a lidech, kteří v této době žili a společně ji utvářeli. Přitom všem nejde předpokládat, že existuje jenom jedna správná představa o socialistické éře, ale naopak se bude měnit dle jednotlivých zkušeností daného vypravěče. Dobře znát tyto příběhy je podstatné nejen kvůli znalosti vlastní historie, ale také proto, že tyto příběhy jsou součástí životních zkušeností našich blízkých a tyto zkušenosti jsou nám dále předávány v podobě kolektivní paměti.

V současné společnosti stále rezonuje odkaz socialismu a jeho vlivu na soukromý život, čímž je stále vnímán jako aktuální téma, které ještě není zcela uzavřené. Ve své práci jsem se rozhodla zaměřit na to, jak to vypadá, když stát zasahuje do soukromé oblasti života, jakou je rodina a partnerské vztahy. Při využití přístupu orální historie se mi naskýtá možnost dát prostor hlasům individuálních jedinců, kteří v této době žili a zakládali rodiny. Vedle velkých dějin se tak dostane prostoru i pro jinou vrstvu dějin, a sice každodenního života. Skrze tyto dvě odlišné linie dějin tak bude možné získat lepší představu o tom, jak státní ideologie působila na běžné životy ve skutečnosti. To, jak jsou naše představy a vzpomínky o minulosti utvářeny, je ale závislé nejen na lidské paměti, která zde bude hrát hlavní roli. Mechanismy utváření kolektivní paměti a tím i sdílených představ o určitých dějinných obdobích a událostech jsou důležitým prvkem pro porozumění vlastní historii a našemu současnému stanovisku k ní.

Ve svém výzkumu jsem se rozhodla pro analýzu postojů k partnerským vztahům u mladých lidí v období komunismu v rozmezí od 70. až do počátku 90. let 20. století. Do této analýzy zahrnuji nejdůležitější aspekty, které spoluvytvářely postoje k partnerským vztahům, jakými je sexualita, manželství a posléze rodičovství. Instituci pozdějších fází vztahu –

manželství a rodičovství jsem přitom podrobila analýze skrze pronatalitní politiku v Československu, která byla nezpochybnitelným zásahem do soukromí jeho občanů, byť v nepřímé podobě. Každá dominantní ideologie si vytváří pevné základy a systém, skrze který je schopna implementovat své normy a hodnoty do běžného života obyvatel. Rozhodla jsem se pozornost věnovat vztahu státní ideologie v podobě uplatňování biomoci a postojů mládeže k výše zmíněným institucím. V tomto případě jsem pracovala s teorií governmentality a biomoci od Michela Foucaulta, jež vysvětluje uplatnění těchto teorií v praxi. Zajímat mě bude, nakolik a jakým způsobem bylo toto pojetí ovlivněno státní ideologií, případně v jaké formě.

Ke zkoumání období normalizace jsem se dostala skrze svou rodinu a blízké okolí, j jejichž prostřednictvím jsem jako asi každý slýchala příběhy z doby komunismu. Jako studentku historie mě brzy začalo toto období zajímat mnohem více a chtěla jsem se o něm a lidech, kteří v něm žili, dozvědět více než běžně dostupné informace z učebnic. Ve své předešlé bakalářské práci jsem zkoumala konstrukci partnerských vztahů u generace Z, kdy jsem se zaměřovala na současnou generaci vysokoškolsky vzdělaných studentů a jejich partnerské vztahy.¹ Nemohla jsem se neseťkat s rozdílností mezi mou generací a generací mých rodičů, kterou mi druzí neustále předkládali. Rozhodla jsem se proto na toto téma zaměřit podrobněji a podívat se na to, jak to s tou domnělou rozdílností skutečně je. Metodologická a teoretická východiska mé práce z části vycházejí z výzkumu k mé předešlé bakalářské práci, jenž byl zaměřen na partnerské vztahy u současné generace mládeže. I proto jsem se rozhodla pokračovat v tématu v jiném historickém období a pokusit se objasnit rozdíly mezi těmito generacemi a jejich příčiny. V práci dále zmíním několik dalších problémů jako možné budoucí směry bádání.

¹ČANIGOVÁ, Kristýna: *Pojetí lásky v generaci Z*. Olomouc 2019.

Jelikož má předešlá bakalářská práce vznikla na katedře kulturní antropologie, rozhodla jsem se i tuto práci pojmout mezioborově. Ve výzkumu jsem kombinovala přístup orální historie a zakotvené teorie, především kvůli kódování a interpretaci dat. Tradiční dělení práce na analytickou a teoretickou část jsem se rozhodla neuskutečnit, ale naopak tyto dvě části propojit.

Roku 2016 vydala autorská dvojice Jakub Rákosník a Radka Šustrová publikaci zaměřenou na rodinnou politiku a manželství v časovém horizontu 20. století. V díle *Rodina v zájmu státu. Populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918–1989*² zachycují fenomény spojené s manželstvím a změnami v populaci z pohledu právních regulací a analyzují, jakým způsobem fungovaly politiky zaměřené na rodinu a populační tendence. Jako odborníci na dané období a téma se zaměřují primárně na historické události, ekonomické a politické determinanty, které působily na tvorbu těchto politik, nicméně práce vytváří pouze faktografický rámeček daného tématu, nikoliv však jeho analýzu z hlediska impaktu na společnost. Velmi přelomovou publikaci k tématu sexuality v období socialismu vydala Kateřina Lišková, jež odkrývá dosud neprobádané téma nejen z hlediska historie, ale především z hlediska sociologie. Ve své publikaci *Sexual Liberation, Socialist Style: Czechoslovakia and the Science of Desire*³ díky sociologickému přístupu nepodává jen pohled na historické události, ale zajímá se především o jejich dopad na běžné životy. Ve svém výzkumu dochází k dosud nepublikovaným závěrům, a sice že předsudky o utlačování obyvatel a neblahém působení v otázkách sexuálních a partnerských vztahů v době socialismu jsou nepodložené na skutečnosti. Poukazuje na pokrokovost východního bloku oproti Západu, kdy u nás vznikl první Sexuologický ústav a byla upravována práva žen a rodin v jejich

² RÁKOSNÍK, Jakub – ŠUSTROVÁ, Radka: *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918-1989*. Praha 2016.

³ LIŠKOVÁ, Kateřina: *Sexual liberation, socialist style: communist Czechoslovakia and the science of desire, 1945-1989*. New York 2018.

prospěch. Ekonomická nezávislost podle ní skýtá možnost svobodně volit sexuálního a životního partnera, což na jedné straně zlepšuje osobní, a tedy i sexuální spokojenost. Na straně druhé to vnímá jako skvělý tah ideologie, jak získat lid na svou stranu v době, kdy se ještě etabluje.

Kniha Kateřiny Liškové proto hraje v mé práci stěžejní roli hned vedle knihy *Love in the Time of Communism: Intimacy and Sexuality in the GDR*⁴ od prof. Josie McLennan⁵. McLennan se jako kulturní historička sice zabývá primárně dějinami východního Německa, přesto výsledky její práce lze aplikovat i na náš kulturní areál vzhledem k podobným podmínkám historických událostí. Svou pozornost zaměřuje na LGBT komunitu, sexuální revoluci, distribuci myšlenek státní ideologie i na partnerské vztahy, tedy na vše, skrze co reflektuje percepci myšlenek státní ideologie ve společnosti a její postupnou změnu. Stejně jako Lišková nachází světlé skuliny v „temném“ režimu a ukazuje, že existoval nespočet možností, jak zkoušet pružnost zavedených norem.

Kromě dostupných výzkumů k problému použiji též prameny v podobě dobových sexuálních a manželských příruček, které byly ve své době velmi populární. Jejich autory byli zpravidla sexuologové či psychologové, jež propagovali ideální podobu rodiny a partnerských vztahů, čímž ze svého postu lékařů a odborníků tvořili expertní vědění. Ve své práci jsem se kromě jiných rozhodla opřít především o práci Miroslava Plzáka,⁶ jenž jako jeden z mála nejen hojně publikoval, ale jeho práce vycházely v přepracované podobě dotiskem i čtyřicet let od prvního vydání. Plzák se ve svých pracích nejčastěji vyjadřoval k partnerskému soužití a manželství, přičemž se nezapře nerovný genderový přístup. Velice podobná stanoviska

⁴ MCLELLAN, Josie: *Love in the time of communism: intimacy and sexuality in the GDR*. New York 2011.

⁵ Všechna cizí jména v této práci ponechávám v jejich původní verzi, tedy nepřechýlená.

⁶ PLZÁK, Miroslav: *Klíč k výběru partnera k manželství*. Praha 1975.

zaujímají i ostatní autoři, například autorská dvojice Mellan a Šípová⁷ či Mašlová-Pondělíčková.⁸ Jako lehce vybočující se zde jeví práce Miroslavy Šolcové⁹, která je jako jedna z mála jejich současníků velice pokroková a nabádá ke změnám. Autoři sexuologických příruček, byť byla každá publikace odlišná, sdílí stejný ideologický základ v učení o rodinách, manželství a sexuálním životě.

⁷ MELLAN, Jiří – ŠÍPOVÁ, Iva: *Mladé manželství*. Praha 1970.

⁸ PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, Jaroslava: *O sexuální výchově bez rozpaků*. Praha 1973.

⁹ ŠOLCOVÁ, Miroslava: *Rodina a její funkce v socialistické společnosti*, Praha 1976.

1 Cíl výzkumu

Za cíl ve své bakalářské práci jsem si zvolila analýzu postojů mládeže k partnerským vztahům v období socialismu u generace narozené mezi lety 1950–1970. Pojem generace zde nevnímám jako kategorii determinovanou biologicky, tedy datem narození, nýbrž sociálními podmínkami. Karl Mannheim definoval generaci jako skupinu, pro niž jsou společné stejné nebo podobné ideační struktury, které jsou ovlivněné určitými historickými zkušenostmi, stejně jako společenskými, ekonomickými a politickými podmínkami, jež jedinec prožije jako adolescent.¹⁰ Tuto generaci jsem si vybrala právě pro společnou charakteristiku, a sice dospívání v období socialismu.

Toto téma jsem si zvolila kvůli jeho propojenosti i s dalšími otázkami, jakými je manželství, sexualita a porodnost, jež byly předepisovány a regulovány v rámci společenských norem korespondujících se státní ideologií. Manželství, partnerské vztahy a sexualita jakožto společenské instituce musí být vnímány v intencích času a prostoru, ve kterém jsou konstruovány, tím spíše, pokud hrají stěžejní roli v ideologickém programu. Ve svém výzkumu jsem se zaměřila na všechny sféry, jež byly zahrnuty do pronatalitní politiky, a zkoumala je nejen z hlediska norem, jež jsou obsaženy v dobových pramenech a teoriích, ale také z pohledu mých participantů a jejich zkušeností.

Základem mé práce je subjektivní zkušenost participantů, a proto jsem kladla důraz na to, jak samotní participanté vnímali a prožívali propojenost takto soukromých sfér, jako jsou vztahy a manželství, a snahu státu do nich zasahovat. Jinými slovy mě bude zajímat vztah mezi proklamovaným vzorem chování v této oblasti a jeho skutečnou žitou podobou. Konkrétně se v mé práci zaměřím na to, jakým způsobem biomoc ovlivňovala pojetí zmíněných institucí napříč jednotlivými participanty s ohledem na jejich pohlaví a sociální

¹⁰ MANNHEIM, Karl: *The problem of generations*. Psychoanalytic Review. 1963

prostředí. Zaměřím se jednak na to, zda a pokud, ale také jakým způsobem, se ve vztazích zrcadlily diskursivně předkládané normy a jaký byl „svobodný“ prostor pro seberealizaci.

1.1 Výzkumné otázky

Hlavní otázkou, na kterou ve výzkumu hledám odpověď, zní: *Jak byly konstruovány a recipovány normy o partnerských vztazích v období normalizace?*

Od hlavní výzkumné otázky se pak dále odvíjejí dílčí podotázky, které slouží k hlubšímu porozumění tématu.

- 1) *Čím a jak byla tato představa tvořena?*
- 2) *Jakým způsobem zasahovala tato politika do smýšlení a soukromého života lidí?*
- 3) *Jaký byl vztah mezi diskursivní podobou norem a jejich percepcí ve společnosti?*
- 4) *Jaký byl svobodný prostor pro uvolnění se z těchto očekávání a jaké byly jeho důsledky?*

2 Metodologická část

2.1 Výběr výzkumného designu a metody

Pro svůj výzkum jsem se rozhodla použít kvalitativní design, který mi umožní zkoumat daný fenomén do hloubky skrze komplexní přístup k jeho jednotlivým problémům. Výzkum vychází celkem z deseti polostrukturovaných rozhovorů zaměřených na osobní zkušenosti jednotlivých participantů na dané téma. Při pokusu uplatnit na výzkum pouze metodu orální historie nebyla analýza dostačující, jelikož umožňovala pouze povrchní interpretaci příběhů participantů. V tomto bodě jsem postrádala hlubší pohled na mechanismy, jež tyto příběhy utvářely, jako vliv sociálního nátlaku a internalizace norem. Z toho důvodu je má práce založena na metodologii orální historie v kombinaci s antropologickým konceptem výzkumu, resp. s designem zakotvené teorie.

2.2 Orální historie

Hlavním cílem orální historie je studium osobních vzpomínek účastníků historických událostí a významů, jež těmto událostem přisuzují. Důležité je zjistit ty informace a názory, jež v oficiálních velkých vyprávění chybí, a zachytit tak specifický typ pramenů v podobě lidských vzpomínek, kterým je třeba naslouchat.¹¹ Předpokladem práce s metodou orální historie je znalost kontextu a problematiky doby, jež zkoumáme. Samotný zájem o lidskou paměť však nemusí být dostačující, a proto je velmi vhodné jej ve výzkumu kombinovat i s jinými druhy pramenů a vytvořit tak celistvý pohled. Orální historie je tak skvělou metodou, kterou lze uplatnit v mnoha různých tématech pro její schopnost flexibility.

Metoda orální historie je typická pro svou vlastnost demokratizace dějin, kdy se dostává daleko více pozornosti tzv. „malým dějinám“. Makrohistorická témata zde tvoří pouze jakýsi

¹¹ VANĚK, Miroslav: *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha 2008.

kontextuální rámec, ve kterém se odehrávají menší příběhy. Ke slovu se zde tak poprvé dostávají i ti, kteří dříve nebyli zmiňováni, a může se tak zpracovat jejich pohled na dějiny – tzv. „give agency“. Hlavními aktéry jsou ženy, marginalizované skupiny nebo zkrátka jen „obyčejní“ lidé. Individuální dějiny jsou tak hlavním zájmem orální historie, jež píše tzv. „dějiny zdola“.¹²

Hlavním zdrojem orální historie je lidská paměť, jež poskytuje autentické vzpomínky na zkušenosti jednotlivců. Jako taková je silně subjektivní a selektivní, na což z výzkumného hlediska musí být brán zřetel. „Vezměme si nyní osobní paměť. Není zcela oddělená a uzavřená. Aby si člověk mohl vybavit vlastní minulost, musí si často vypomoci vzpomínkami jiných. Odvolává se na záchytné body, které existují mimo něj a které jsou určeny společností.“¹³ Předpoklad, že rozhovor, jež vedeme, bude zabarven nejen subjektivními zkušenostmi narátora, ale i zkušenostmi druhých, je nutné mít na paměti ještě před jeho samotným začátkem, aby nedocházelo k chybným interpretacím.

Pravda, které se jako historici povětšinou snažíme dobrat, zde nebude jen jedna, ale bude jich existovat hned několik podle pozicionality narátora. Jinými slovy je nutné kontextualizovat náš výzkum dle sociálního a historického kontextu účastníka, na kterém bude záviset jeho subjektivní pravda. Jak již bylo zmíněno, zdrojem námi zkoumané historie je lidská paměť, která ale nemůže být vnímána jako pasivní úložiště, ale naopak je aktivním procesem tvorby vzpomínek.¹⁴ Selektivnost paměti tvoří překážku objektivnímu vědeckému výzkumu na straně jedné, na straně druhé však nabízí neocenitelnou možnost analyzovat, jak byly prožívány velké dějiny. „Objektivní“ pravda velkých dějin je v paměti jednotlivců mnohdy zcela pozměněna na základě přisouzení nového významu či zcela zapomenuta jako

¹² VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel: *Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*. Praha 2015.

¹³ HALBWACHS, Maurice – NAMER, Gérard – JAISSON, Marie ed.: *Kolektivní paměť*. Praha 2009, s. 94.

¹⁴ VANĚK, Miroslav: *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha 2004, s. 91.

nepodstatná událost. „Paměť je neustálý proces, fakta jsou v něm uložena vědomě a nevědomě, neustále se mění jejich významy během času, během života.“¹⁵ Právě tento rozpor je pokladem orálních historiků, neboť zde není důležité, co o sobě napsala sama doba, ale jak byla prožívána.

2.3 Výzkumný vzorek

Ve své práci se zabývám vlivem diskursu na partnerské vztahy a sexualitu u mladé generace v 70. a 80. letech 20. století. Z toho důvodu jsem se rozhodla zahrnout do výzkumu muže i ženy, jelikož jsem se na daný fenomén chtěla podívat pohledem obou pohlaví. Do výzkumného vzorku jsem však zahrнула pouze ty jedince, kteří žili v heterosexuálním svazku, protože téma homosexuality v období komunismu u nás či ve světě je dosti obsáhlé na samostatnou práci. Na počátku výzkumu jsem si zvolila homogenní celek¹⁶, který zažil stejnou zkušenost, tj. prožíval své mladické období v době socialismu. Během průběžné komparace a analýzy získaných dat jsem výzkumný vzorek zúžila na jedince narozené v letech 1953–1969, jelikož tohle bylo výsledné věkové rozpětí získaných participantů. Participanty jsem se nejprve rozhodla získávat z okruhů přátel a známých, poté jsem pomocí techniky „snowball“¹⁷ získávala další participanty. Část participantů jsem získala i přes doporučení své vedoucí práce skrze jejich účast na předešlých výzkumech.

Celkově jsem uskutečnila rozhovory s deseti lidmi, pěti muži a pěti ženami. Všechny rozhovory proběhly osobně. Participantů nepocházeli z jednoho geografického celku, ale z různých koutů republiky, kam jsem za nimi dojížděla. Na začátku výzkumu jsem nekladla žádné charakterové podmínky jako náboženskou orientaci, rodinné zázemí apod., ale nechala

¹⁵ PORTELLI, Alessandro. In: VANĚK, Miroslav: *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha 2008, s. 91.

¹⁶ CRESWELL, John W: *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks 2007, s. 64.

¹⁷ ŠVARŤÍČEK, Roman – ŠEĐOVÁ, Klára: *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha 2007, s. 73.

jsem výběru participantů volný průběh. Ve výsledku bylo rodinné zázemí i dosažené vzdělání participantů velmi pestré.

2.3.1 Postoje participantů k výzkumu

Participantů zaujímali k mému výzkumu rozdílné postoje. Povětšinou značně váhali a nebyli si jisti, zda se výzkumu aktivně zúčastnit. Nejvíce se obávali, že k tématu nemají sami co říci. Po podrobném vysvětlení tématu a cíle výzkumu a ujištění, že nejdůležitější je jejich subjektivní zkušenost, se svou účastí souhlasili. Mnohem složitější bylo získat pro spolupráci ženy, které se více zdráhaly, naopak muži byli ke spolupráci svolnější, mnohdy se o výzkum i více zajímali.

2.4 Technika konstrukce dat

2.4.1 Struktura a realizace rozhovoru

Výzkum jsem realizovala v podobě polostrukturovaných rozhovorů, kdy jsem měla zvoleny tematické okruhy a k nim centrální otázky a několik podotázek mířených na objasnění konkrétního problému.¹⁸ Rozhovorům jsem se po pilotních rozhovorech rozhodla ponechat volnější průběh a věnovat se více tématům, která byla v tu chvíli pro participanty nejvíce důležitá. Interview jsem doplňovala o pozorování participantů během rozhovorů a také o průběžný memoing.¹⁹

Pilotních rozhovorů proběhlo celkem šest, po každé úpravě osnovy rozhovoru se vždy konaly dva až do doby, než jsem došla k potřebným informacím. Důvodem k rozsáhlé pilotáži byla potřeba lépe zaměřit nejen jednotlivé okruhy osnovy, ale i samotné otázky. Opakovaná

¹⁸ CRESWELL, John W: *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks 2007, s. 66.

¹⁹ Průběžné poznámkování. Tamtéž, s. 67.

pilotáž mi pomohla k větší citlivosti ve výzkumu a též vyšší pravděpodobnosti kvality rozhovorů. Výsledných rozhovorů bylo dalších deset, pět s muži a pět s ženami. Situaci jsem se snažila vždy co nejvíce přizpůsobit přání a potřebám participantům, proto rozhovory probíhaly na klidných místech, někdy i v domácnostech participantů. Rozsah rozhovorů se pohyboval v závislosti na komunikativnosti jednotlivých participantů v rozmezí mezi 45–90 minutami.

Osnovu jsem rozdělila do několika částí podle tematických okruhů, které nejlépe vystihují zkoumanou problematiku. Jednotlivé podotázky byly otevřené, aby participanti měli více prostoru se rozhovořit. Osnovu jsem celkem třikrát upravovala v reakci na pilotní rozhovory a další nevyhovující části, které v průběhu vyvstaly. Stěžejní okruhy mé osnovy jsou následující:

- 1) **Biografie**, tímto okruhem jsem zahájila rozhovor, abych o participantovi zjistila něco o jeho rodinném zázemí, vzdělání atd., abych byla schopná zasadit si jeho jednání do hlubšího kontextu.
- 2) **Osobní zkušenost**, zde jsem se zajímala o samotné tzv. první lásky, kdy jsem si nechala od participantů vyprávět jejich vzpomínky a zkušenosti z mládí, jejich vztahy a představy o nich.
- 3) **Sexualita**, tento okruh jsem úmyslně zařadila až jako pozdější, nejen kvůli logické posloupnosti témat, ale i kvůli budování důvěry během rozhovoru. Stěžejní pro mě byly informace o sexuální výchově, kterou participanti prošli (či neprošli), jakým způsobem jim byla podávána a jak se odrazila v jejich vlastním sexuálním životě.
- 4) **Partnerský vztah/manželství**, zde jsem se opět zajímala o vztah výchova – vlastní život. Kladla jsem otázky na tehdejší pojetí vztahu participantů, jejich hodnoty a následně vztahy, které skutečně prožili, a uváděla je do souvislosti s okolním diskursem, který je ovlivňoval.

- 5) **Moc a láska**, stěžejní okruh, ve kterém se pojí a zrekapituluje okruhy předešlé. Zajímala jsem se především již o výše zmíněný vztah soukromé – veřejné, neboli přesah nepřímého státního zásahu do soukromého života jedinců. Kladla jsem otázky nejen na výchovu a dozor, ale i na méně vědomé faktory, jako byl přístup k informacím a komoditám či internalizované hodnoty.

2.5 *Analýza a zpracování dat*

První částí analýzy dat byl přepis rozhovorů. Ve všech případech participanti souhlasili s nahráváním rozhovoru, který jsem vždy doplnila o memoing, který napomohl hlubšímu pochopení jednotlivých příběhů a následnému vytvoření teorie.²⁰ Rozhovory jsem se rozhodla pro zachování autentičnosti přepsat doslovně v nespisovné podobě. Jelikož má práce bude veřejně dostupná, rozhodla jsem se pozměnit původní jména participantů za pseudonymy kvůli lepší ochraně anonymity.

Jak jsem již zmínila výše, výzkumnický design orální historie byl doplněn o zakotvenou teorii, především v oblasti analýzy dat. Ta jsem analyzovala v souladu s principy zakotvené teorie.²¹

Analýzu jsem započala fází otevřeného kódování, při níž jsem vytvářela základní tematické jednotky spolu s jejich obsahovým významem. Při této fázi se začala objevovat hlavní témata, která byla v práci dále nejvíce důležitá. Vzniklé množství významových jednotek jsem skrze axiální kódování uspořádala do kategorií.²² Uspořádávání probíhalo na základě vzájemného vztahu jednotlivých jednotek a jejich vztahu k nadřazené kategorii.

²⁰ CRESWELL, John W.: *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks 2007, s. 67.

²¹ STRAUSS, Anselm L. – CORBIN, Juliet: *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno 1999.

²² CRESWELL, John W.: *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks 2007, s. 67

Z výsledných kategorií jsem na závěr zkonstruovala „story line“ (tzv. selektivní kódování), která tvoří kostru výzkumu a s níž jsem pracovala při psaní mé práce. Analýzu jsem prováděla na principu konstantní komparativní analýzy dat, která mi umožňovala opakovaně se vracet „do terénu“ a získaná data srovnávat s potřebným teoretickým základem a lépe sladit tyto dvě roviny. Teorie, neboli dosud zjištěné vědění o normách v socialistické společnosti, spolu s diskursivní analýzou těchto norem, hrají nezastupitelnou roli při komplementování empirické a teoretické části mé práce. Teorie a empirie tvoří v mé práci dvě rovnocenné části, jež se navzájem doplňují a vytváří komplexní celek. Ve své práci jsem se proto rozhodla propojit teorii – tedy známé informace o problematice – společně s empiricky zjištěnými daty v jeden celek a nerozdělovat je na části.

2.6 Etika ve výzkumu

V průběhu celého výzkumu jsem dbala na dodržování etických zásad ve výzkumu, aby nebyla poškozena žádná zúčastněná strana a ovlivněna kvalita výzkumu. Před realizací každého z rozhovorů jsem participanty informovala o průběhu i cíli výzkumu. V rámci toho bylo ze strany výzkumníka přislíbeno, že nedojde ke zneužití získaných informací a tyto informace budou použity pouze pro účely diplomové práce. Někteří z participantů projevili zájem být později s výsledky práce seznámeni.

Participantů byli taktéž poučeni o možnosti kdykoliv rozhovor ukončit nebo případně neodpovídat na nepříjemné otázky. V rámci toho bylo participantům nabídnuto podepsání informovaného souhlasu pro stvrzení této dohody. Tuto možnost však nevyžadoval ani jeden z participantů a souhlas byl tedy stvrzen jen ústně. Všichni participantů využili možnosti anonymizace, aby nedošlo k jejich poškození. Z tohoto důvodu jsou v práci uváděny pouze pseudonymy jednotlivých participantů.

2.6.1 Limity a rizika ve výzkumu

Za jednu z překážek, která může ohrozit validitu výzkumu, je všeobecně považována výzkumníková situovanost v tématu. Celkově čím více výzkumník do daného tématu spadá, tím lepší porozumění problému může mít, ale na druhou stranu může dojít k potlačení jeho reflexivity. Právě průběžná reflexivita ve výzkumu je hlavním způsobem, který zajišťuje nejen validitu získaných dat, ale i emoční bezpečí obou zúčastněných stran.²³

Na počátku svého výzkumu jsem se značně obávala, abych jeho výsledky neovlivňovala svou situovaností v tématu. Nejvíce jsem se obávala, že participanti nebudou ve svých výpovědích upřímní či se budou bát otevřít. Za jeden z faktorů, proč by se mohli zdráhat, jsem považovala svůj věk, neboť mezi námi byl vždy značný věkový rozdíl a sdílet natolik osobní témata spojená se vztahy a sexualitou by v takovém případě nemuselo být snadné. Má vlastní přítomnost ve výzkumu coby ženy značně znesnadňovala některé situace při rozhovorech s muži, hlavně co se týče otázek sexuality. Některá témata byla velmi náročná a bylo znát, že pro participanty je těžké je sdílet. V těchto případech jsem se snažila být co nejvíce otevřená a skrze aktivní naslouchání zkušenostem participantů lépe porozumět, a tak pro ně vytvořit lepší zázemí. Mezi náročnější témata paradoxně nepatřily otázky týkající se sexuality, ale spíše otázky spojené se vzpomínáním na zamilovanost a mládí. Opakovaně se mi stávalo, že se participanti uváděli do rozpaků, či plakali a bylo nutné rozhovor na nějakou dobu přerušit. Dalším složitějším místem byla debata o státním zásahu do soukromí mých participantů, kdy emoce projevovali v podobě silného vzteku a lítosti. Na tyto emoce jsem se snažila reagovat adekvátně dle situace a navodit klidnou atmosféru. Mým cílem bylo poskytnout bezpečný prostor pro mé participanty, ale zároveň do výzkumu příliš nevstupovat. V jistých momentech mi byla má pozice výzkumníka dosti těžká. Mnoho otázek se týkalo konkrétních zkušeností mých participantů a bylo tedy samozřejmé, že se projevíly silné

²³ ŠVARÍČEK, Roman – ŠEĐOVÁ, Klára: *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha 2007, s. 44.

emoce na obou stranách. V průběhu vedení rozhovorů stejně jako během analýzy dat jsem se snažila o objektivitu a udržení si zdravého odstupu. Na druhou stranu nutno zmínit, že i přes emoční vypětí někteří participanti byli za rozhovor rádi a mohli si tak zpětně ujasnit některé uplynulé události ve svých životech.

3 Expertní vědění

3.1 *Biomoc a veřejné mínění*

K následující analýze společenských norem v oblasti sexuality a manželství nejprve objasním práci francouzského sociologa Michela Foucaulta a jeho pojem diskursu. Foucault vnímá diskurs jako soubor výpovědí, tedy soubor názorů a myšlenek o určitém objektu, které se vytváří na základě určitých pravidel, a na základě dominantních výpovědí se konstruuje obecné vědění. Foucault²⁴ sám tvrdil, že neexistuje nic jako objektivní pravda či objektivní vědění, neboť veškerá vědění jsou vytvářena v rámci interakcí dané skupiny. „Diskurs v jeho pojetí představuje sociální dialog mezi různými veřejnými aktéry. Pojem diskursu tak odkazuje k vytváření reality prostřednictvím myšlenkových a názorových (diskursivních) nástrojů, které lidé používají v souladu se svými potřebami, tj. jedná se o nikdy neukončený proces.“²⁵ Diskurs tak není vytvářen a distribuován jednotlivcem, nýbrž kolektivně celou společností, která ho neustále upravuje a přetváří na základě společenských změn a potřeb.

3.1.1. Biomoc

V polovině 80. let minulého století dochází k tzv. tělesnému obratu ve vědě a do centra pozornosti se dostává jedinec a jeho zdraví. Hlavními tématy jsou otázky o prevenci, zdraví, nemocech a správném životním stylu. Tyto termíny netvoří inherentní vlastnosti jedince, ale jsou vyjednávány v rámci sociálních interakcí.²⁶ Základem této myšlenky je, že jedinec je vtělená bytost, jež nějak své tělo prožívá a konstruuje a následně tedy i reguluje. Právě ona potřeba regulace je středobodem pojmu biomoc, jež zavádí Michel Foucault a který charakterizuje jako schopnost vytvořit z populace předmět kontroly, regulace, intervence a

²⁴ FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality*. Praha 1999.

²⁵ DUDOVA, Radka: *Interrupce v České republice: zápas o ženská těla*. Praha 2012, s. 31.

²⁶ DUDOVA, Radka: 2009. *Interrupce v socialistickém Československu z Foucaultovské perspektivy*. Gender, rovné příležitosti a výzkum. 2009, s. 26.

modifikace. V zájmu kontroly populace jsou do běžného života implementovány struktury státního aparátu. Společným zájmem je dodržování a naplňování kolektivních sdílených představ o správném chování z hlediska zdraví a životního stylu. „Imperativ zdraví vyžaduje nadlidské úsilí. Apeluje sice na autonomní volbu jedince, ale předpokládá internalizaci hodnoty zdraví jako synonyma civilizovanosti, úspěšnosti, normality, morality, krásy, síly atd.“²⁷

Uplatnění moci se projevuje skrze princip governmentality, kdy jsou kontrolní mechanismy populace přítomny v jednotlivých sférách života jako je školství, média, rodina, zdravotnictví atd. Nevhodné chování lidí je přitom sankcionováno jak státním aparátem, tak především veřejným míněním a tlakem kolektivních norem. Případná odchylka od normy by působila jako stigma a mohla jedince v očích okolí i jeho vlastních, znevýhodňovat. Způsob, jímž se toto smýšlení k občanům dostává, je vždy nepřímá forma, která je přijatelnější a zdánlivě navozuje pocit, že si ji jedinec zvolil sám.

Mechanismy regulace populace se vylepšily vpádem biomoci do politiky, kdy si stát sám klade za svou povinnost starat se o své občany, jelikož sám ví lépe, co je pro ně dobré a co nikoliv. „Biomoc zde pracuje formou řízení populace i jedinců prostřednictvím jemných mechanismů regulace a manipulace, distribuovaným skrze administrativní aparáty moderního státu.“²⁸

Kontrola obyvatel mohla probíhat nejen přímou legislativní cestou jako v případě interrupcí, jak si ukážeme níže, ale i nepřímou cestou poradenství, jako to bylo například u sexuologických příruček a filmů. Cílem produkce těchto výchovných materiálů byla především snaha regulovat život populace, její natalitu a úmrtnost a tomuto cíli, byl přizpůsoben i obsah informací, jež se tak mohly k populaci dostat. „Zdravotní argumenty byly

²⁷ PARUSNÍKOVÁ, Zuzana: *Biomoc a kult zdraví*. Sociologický časopis. 2000, s. 139.

²⁸ Tamtéž, s. 133.

užívány pro racionalizaci cílů biomoci; ovšem i „zdraví“ bylo konstruováno specifickým totalizujícím způsobem a mnohé z argumentů nebyly podloženy objektivními vědeckými výzkumy nebo byly omezeny uzavřeností komunistického režimu.“²⁹

Biopolitika, tedy politizace otázek zdravého životního stylu, jsou udržovány jednak skrze státní aparát, jenž má prostředky k udržení svého chodu, jednak také skrze samotné jednotlivce, jenž sám reprodukuje požadované normy, které přijal, svým vlastním jednáním. „Dané struktury svým jednáním reprodukuje a citujeme – většinou aniž si to uvědomujeme.“³⁰

3.2 *Sexualita*

Jak poznamenává autorská dvojice Rákosník a Šustrová, sepjetí vědy a politiky předpokládalo sdílení v principu stejného ideologického rámce. „Tímto se jeví bezmála ústřední rovinou tehdejšího expertního myšlení debaty nejen o kvantitě, nýbrž také o kvalitě populace, procházející napříč velkými tematickými celky rodinné politiky, jakými jsou především natalita, sterilizace, interrupce či partnerské vztahy.“³¹ Při formování veřejných politik největší vliv uplatňuje expertní vědění neboli informace, jež se dostávají do veřejného mínění prostřednictvím „odborníků“ na dané téma.

„Citovaná věta, zazní-li z úst renomovaného psychiatra, nemůže být chápána jinak než jako návod na jediné správné jednání pro ženy, a zároveň jako signál pro muže, jak mají přistupovat k manželce, která by se pokusila z tohoto předurčeného vzorce nějakým způsobem vybočit.“³² Neformální přenos informací v podobě neoficiální literatury a rad přátel

²⁹ DUDOVÁ, Radka: 2009. *Interrupce v socialistickém Československu z Foulcaultovské perspektivy*. Gender, rovné příležitosti a výzkum. 2009, s. 34.

³⁰ FAJEJTA, Martin: *Sexualita a sexuální identita: sociální povaha přirozenosti*. Praha 2016, s. 162.

³¹ RÁKOSNÍK, Jakub – ŠUSTROVÁ, Radka: *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918-1989*. Praha 2016, s. 119.

³² KLVČAHOVÁ, Petra – VODOCHODSKÝ, Ivan: Normativní podoby manželství v dobové předlistopadové

tak měl mnohdy mnohem větší vliv než příkazy rodičů a rady státu, jak správně žít. Největší boom sexuologické příručky zažily koncem 60. let minulého století až do poloviny 80. let, v době, kdy v zemích západního bloku probíhala tzv. sexuální revoluce.³³ V této době též docházelo v Československu k mnoha důležitým změnám v podobě státních úprav norem práce, péče o děti a rodinných podpor. Sexuologický institut v Praze vzniklý již roku 1921³⁴ se tak stal skvělým pomocníkem v následujících snahách státu.

Sexuologický ústav formálně fungoval jako samostatná instituce, nicméně jeho práce byla mnohdy přizpůsobována potřebám státní ideologie a stejně jako jiné vědecké instituce podléhal cenzuře.³⁵ Hlavním cílem bylo shromažďování informací o populaci a její vzdělávání, přičemž hlavními výsledky práce byly sexuologické a manželské příručky pro adolescenty i dospělé, jejichž působením dochází k částečné detabuizaci sexuality a zavedení terapeutického imperativu. „Sexuologie byla nicméně během normalizačního období institucionálně posílena, protože se stala specializovanou disciplínou v lékařské přípravě a zákonnou součástí zdravotní péče.“³⁶ Z formálních, státem povolených příruček byly nejoblíbenější ty od sexuologa Miroslava Plzáka, jenž umísťuje lásku jen jako kontrolní mechanismus pro disciplinaci mládeže, o kterémžto jevu budu pojednávat blíže dále.

Není možné přehlédnout, že veškeré příručky a knihy byly zaměřeny pouze na heterosexuální páry, v období normalizace vládla naprostá tabuizace homosexuality a

literatuře. In.: *Vývlastněný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. Praha: Post (Sociologické nakladatelství) 2015, s. 231.

³³ LIŠKOVÁ, Kateřina: *Sexual liberation, socialist style: communist Czechoslovakia and the science of desire, 1945-1989*. New York 2018.

³⁴ Tamtéž, s. 13.

³⁵ LIŠKOVÁ, Kateřina: *Sexual liberation, socialist style: communist Czechoslovakia and the science of desire, 1945-1989*. New York 2018.

³⁶ Tamtéž, s. 227 (překlad autorky: Sexology was nonetheless institutionally strengthened during the Normalization period as it became a specialized discipline in medical training and legislated component of healthcare.“)

neexistence jakýkoliv zmínek v médiích ji jen utvrzovala. Tuto myšlenku potvrzují i výpovědi samotných participantů, jež si sami nevybavují žádné asociace na téma homosexuality ze svého mládí, kromě její tabuizace. „I medicína či sexuologie jsou jako každá jiná lidská činnost produkty určitých diskurzů, které následně reprezentují.“³⁷

Dalším typickým rysem vedle heterosexuality bylo zaměření publikací se sexuální tematikou pouze na manželské páry, kterážto idea zapadá do teorie, že manželství mělo být označováno za jediný bezpečný prostor, kde k pohlavnímu soužití může dojít. Doba umožňovala publikovat knihy, jež přesně podporovaly politický diskurs, tedy pevná heterosexuální manželství. „Sexuální příručky jednoduše předpokládaly, že jejich čtenáři byli v milujících, heterosexuálních, monogamních svazcích, a ostatní publikace neustále zdůrazňovaly, že sex bez lásky je prázdná aktivita, přinejlepším nesmyslná a v nejhorším aktivně škodlivá.“³⁸ Vyzdvihováním majority tak docházelo k oslabování minority, zde v podobě homosexuálů, jež byli perzekuováni.

Sexuologické a partnerské příručky nebyly jen vzdělávacím prostředkem, ale především velkým trendem a zároveň jedinou oficiální cestou, jak se dostat k informacím. Ve své době se tak staly doslova bestsellerem.³⁹ Tyto texty, byť byly velice oblíbené u dospělých, si ale dle výpovědí mých participantů u adolescentů a mladých dospělých nezískaly téměř žádný vliv. Participantů přiznali, že o příručkách věděli a s některými přišli do styku, ale nepřipouštěli, že by je více četli nebo se jimi dokonce řídili.

³⁷ FAFEJTA, Martin: *Sexualita a sexuální identita: sociální povaha přirozenosti*. Praha 2016, s. 52.

³⁸ MCLELLAN, Josie: *Love in the time of communism: intimacy and sexuality in the GDR*. New York 2011, s. 83. (překlad autorky: „Sex advice books simply assumed that their readers were in a loving, heterosexual, monogamous relationships, and other publications continually stressed that sex without love was an empty activity, at best meaningless and at worst actively damaging.“)

³⁹ LIŠKOVÁ, Kateřina: *Sexual liberation, socialist style: communist Czechoslovakia and the science of desire, 1945-1989*. New York 2018, s. 7.

Ne, to jsem nikdy nečetla, ale pochybuju, že by na tehdejší dobu něco takového prostě bylo, co by tě naučilo k tomuto. (paní Dana)

Autoři byli doktoři a vysvětlovali spíš takovou tu biologickou stránku toho přerodu a asi jak se to potom projevuje v té psychice, už je to hodně dávno, co jsem něco takového četl, to byly takové velmi omezující zdroje. (pan Karel)

Nedostatek vlivu literatury při výchově mladých bych nepokládala v tomto případě za absolutní absenci, nýbrž pouze za její vytěsnění z paměti jednotlivce. Sami participantů si nepamatují nebo nepřipouští vliv sexuální výchovy na jejich vývoj, ovšem vzhledem k jejímu rozšíření a dostupnosti, nějaký vliv jistě měla, byť nevědomý.

Přímou cestou vzdělávání v oblasti sexuality a vztahů pak byly ještě základní školy a střední školy, které se však zaměřovaly především na rodinnou výchovu a manželství a potlačovaly sexuální výchovu jako nevhodnou. „Všechny skupiny byly vzdělávány o důležitosti manželství v životě jednotlivce, takže manželská a rodičovská výchova se měla stát součástí školních osnov.“⁴⁰

Zkušenosti participantů se sexuální výchovou jsou skutečně podobné a žádný z nich si nevybavuje sexuální výchovu ani na základní ani střední škole. Naopak si vybavují záměrné vyhýbání se tématu či jen letmé zmínky provázené nejistotou, čímž u nich docházelo ke zvnitřnění tabuizace některých témat a u některých také k pocitu studu, který si nesou i do dnešních dní.

⁴⁰ LIŠKOVÁ, Kateřina: *Sexual liberation, socialist style: communist Czechoslovakia and the science of desire, 1945-1989*. New York 2018, s. 215. (překlad autorky: „All groups, were to be educated about the importance of marriage in an individual's life, so marital and parenting education was to become part of school curricula.“)

3.2.1 Sexuální výchova

Dobové prameny, konkrétně dr. Mašlová-Pondělíčková, hovoří o stejném problému, a sice o absenci sexuální výchovy adolescentů a jejich následcích, ať už ve formě psychických následků či nechtěných těhotenství či nemocí z nedostatků informací. „Jakákoliv skandalizace a vytváření aféry v této oblasti je chybou.“⁴¹

Mašlová-Pondělíčková je přitom jedinou, z mnou zařazených dobových autorů, která otevřeně hovoří o potřebě detabuizace těchto témat pro psychické i fyzické zdraví mládeže a dobro budoucích rodin. Její knihy patří rozhodně k těm nejprogresivnějším v této oblasti. Této problematice se zároveň věnovala jako terapeutka ve své praxi. Tento názor ovšem nebyl propagován ve školních lavicích, kde sexuální výchova byla nedostateční či dokonce žádná. Vzpomínky participantů na toto období jsou velmi mlhavé:

Prostě došla nějaká paní nebo pán z nějaké té psychologické nebo sexuální nebo péče o rodinu a vykládali nám tam. Jako věděli jsme, jako takhle o tomto, ale jako říkám, vyložené ten sex to bylo tenkrát tabu. O tom nám nikdo nic neřekl. (paní Dana)

Ne, žádná sexuální výchova nebyla. A jestli ano, tak mně to vyšumělo z hlavy a nenechalo to na mně žádné následky. Vůbec si to jako nevybavuju, myslím, že ne, že to jako nebylo. (paní Eva)

Jak jsem již zmínila, nikdo z participantů si nevybavuje žádnou hlubší výuku v sexuálních nebo partnerských vztazích. Může se jednat jen o opětovné vytěsnění vzpomínek tohoto typu z paměti, nebo je možné hledat příčinu i jinde. Základní i střední školy sice měly za úkol informovat a vzdělávat své studenty v těchto oblastech, avšak mnohdy to

⁴¹ PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, Jaroslava: *O sexuální výchově bez rozpaků*. Praha 1973, s. 107.

nedodržovaly, a to i třeba z důvodu ostychu vyučujících o tématu mluvit. Někteří participanti zmiňovali, že pohlavní výchova v hodinách biologie byla záměrně přeskakována či jen zestručněna. Tímto odmítavým přístupem učitelů bylo studentům dávano najevo, že témata spojená se sexualitou by měla být tabu. Toto nepřímé chování mohlo mít tak větší dopad než přímý zákaz, neboť participantům představa rozmluvy o sexualitě s učiteli či rodiči přišla naprosto nemístná až nevhodná. Mládeži tak zbývala jen neformální cesta vzdělávání v podobě šeptandy stejně starých kamarádů a ze zahraničí pašovaných knih a časopisů. Tohoto trendu si ve své době všimla i lékařka Pondělíčková – Mašlová a poukazuje na to, že se mladiství stále více spoléhají při vlastním sebevzdělávání na své vrstevníky. „Stále se ukazuje, že převážné procento mládeže je i u nás informováno o sexuálních problémech od starších nebo stejně starých, ale zkušenějších kamarádů a kamarádek.“⁴² Domnívám se, že tomu tak bylo kvůli pocitu viny a studu, jenž pramenil z nedostatečně otevřené výchovy a demonizace jistých témat.

Co se týče získávání informací od vrstevníků, panovala mezi participanty značná nejednotnost. Zatímco jedna část, povětšinou muži, se v mládí angažovali v získávání informací i z jiných zdrojů, pro druhé pohlaví byla tato cesta méně přijatelná. Tendence získávat informace spíše od vrstevníků poodkryvají i následné výpovědi, v nichž jsou zjevné i další důvody a vlivy, proč k tomu docházelo.

No, vím, že si pamatuju, že byly ty filmy s hvězdičkou. Mě ani nelákaly nějak teda, ale vím, že když to byl film, který by byl nějak takovej příliš, řekněme otevřenej, tak by byl s tou hvězdičkou a ještě by ho třeba ocejšovali právě tím, že to jsou ty americký mravy. No, že ti Američani jsou takový a takový a socialismus je ten správnej. (pan Tomáš)

⁴² PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, Jaroslava: *O sexuální výchově bez rozpaků*. Praha 1973, s. 125.

Tak mezi dětma se to tak jako provozuje, ty informace. Hlavně každý dělá toho frajera, co všechno zažil, a z toho potom vznikají ty situace, že je potřeba teda to všechno honem jako prožít, aby nebyl ten jako někdo, kdo je jakoby na konci. (paní Eva)

A potom samozřejmě existovala nějaká literatura. Víím, že jsem třeba našel v knihovně u svého otce, že tam měl tři knihy, kde mimo jiné i o těchto tématech byla nějaká zmínka. No, a potom v té naší generaci, my jsme tam měli spolužáka, který měl příbuzné v západním Německu, takže byl hrdinou, když přinesl nějaká čísla časopisu Bravo. (pan Karel)

Důležitým faktorem komunikace s vrstevníky o sexualitě nebyl jen nedostatek informací, ale také udržení si vlastního statutu mezi kamarády, kdy bylo třeba mít stejné nebo nové informace oproti svým přátelům. V těchto případech bylo ovšem nutné shánět informace západní provenience, které nabízely jednak mnohem více informací, jednak zaručovaly vyšší status jedince, který je poskytl druhým. Dá se proto předpokládat, že příslušnost k někomu, kdo měl možnost cestovat či dodávat tyto materiály, dávala jistou moc a postavení ve své relační skupině

3.3. Politizace soukromé sféry

Hlavním znakem opakovaného uplatňování státní moci na osobní záležitosti občanů je asymetrický vztah mezi státem a jeho občany. Ať již nepřímým vlivem či legislativními úpravami docházelo k nedobrovolnému a mnohdy nevědomému zásahu do osobní svobody skrze společenský diskurs.

„V životě v komunismu, existoval veřejný i soukromý život ve složitém vztahu ke státnímu aparátu, díky neustálému sledování a nátlaku, který lidé denně prožívali.“⁴³ Ve

⁴³ PORT, Andrew I.: *Love, Lust, and Lies under Communism: Family Values and Adulterous Liaisons in Early East Germany*. Central European History. 2011, s. 73. (překlad autorky: „In life under communism, the personal and the private thus existed in a complex relation to the state apparatus, through the continuous surveillance and

spolupráci státu a jeho občanů byly formovány představy správných vzorců chování, a to nejen o manželství a rodině, ale i v sexuálním chování, kdy stát svým občanům poskytoval pohodlné a výhodné možnosti, jak naplňovat tyto představy.

Střetem politických zájmů bylo lidské tělo, zejména pak to ženské. Ženská reprodukční schopnost symbolizující mocenský nástroj tak nabízí možnosti, jak dosahovat politických cílů, a není tedy divu, že se vyvinuly strategie a mechanismy na jeho ovládnutí. V pojetí komunistické ideologie se ženské tělo stává majetkem státu a má sloužit především jeho potřebám. Docházelo opakovaně k legislativním úpravám interrupčních zákonů dle aktuálního politického programu, přestože prvotní pojetí interrupce bylo z hlediska ženského zdraví a nikoliv lidských práv či politiky.⁴⁴ V následku toho bylo ženám upřeno právo na tělesné sebeurčení a právo rozhodovat o svém tělesném zdraví, které je součástí plnohodnotného tělesného občanství žen. Lišková⁴⁵ komentuje, že pozdější zpřístupnění a rozvoj antikoncepce dopomohl k odpadnutí strachu z nechtěného otěhotnění, čímž se podpořila nejen lepší zdravotní stránka žen, ale také sexuální prožitek.

Snaha státní ideologie zasahovat a formovat soukromé vztahy svých občanů se projevovala i u participantů. Jejich vzpomínky na sexuální výchovu buď chybí, nebo jsou velmi mlhavé. Sexuální výchova skutečně měla probíhat, a někdy i probíhala, nicméně tabuizace témat spojených se sexualitou byla natolik silná, že sami učitelé mnohdy nevěděli, jak o tématu hovořit a přenechali jej rodičům. Stejná situace ale potom nastala doma, kdy rodiče doufali, že tento úkol odvedou učitelé. Pokud tedy adolescent neměl štěstí a nesetkal se s výukou na některém z těchto míst, musel se spoléhat na své vrstevníky nebo vlastní vynalézavost. Na výběr měli z nepřeberného množství odborné literatury, ovšem je třeba vzít

coercion people experienced daily.“)

⁴⁴ DUDOVÁ, Radka: *Interrupce v České republice: zápas o ženská těla*. Praha 2012.

⁴⁵ LIŠKOVÁ, Kateřina: *Sexual liberation, socialist style: communist Czechoslovakia and the science of desire, 1945-1989*. New York 2018.

v potaz, že se jedná o odbornou knihu a již ze svého statusu nemusí adolescentům vyhovovat. Důvodem, proč participanti tyto zkušenosti popírají nebo si je nepamatují, může být skutečná absence této literatury nebo její popírání kvůli studu. Jiné vzdělávací materiály, ty neoficiální a většinou zahraniční, nepopírají, ale právě naopak na ně jsou hrdí. V době uzavřených hranic a ztíženého dovozu „západních“ časopisů, knih a filmů zvyšovalo vlastní status mít co do činění s těmito materiály, což si participanti stejně interpretují i dnes. Co si ovšem nesou dodnes, také jsou stopy po výchově k normativě chování.

4 Manželský a rodinný život

Období po druhé světové válce se projevovalo kritickým nedostatkem potravin, migrací a nízkou porodností, následovanou deprivací obyvatel z jejich následků. Politické vakuum brzy vyplnil komunistický režim, který v období nejistoty a úpadku sliboval zlepšení situace a sociálních jistot. K největším změnám dochází za působení Gustava Husáka, jehož politika obrací největší pozornost k rodině a obrodě státu. „Husák a jeho kádrům se často připisuje organizace rodinného posunu, který se stal symbolem normalizace.“⁴⁶ Obrat k zájmu o rodinu byl způsoben především snižující se porodností a poválečným nedostatkem obyvatel zapojených do pracovního procesu. Cílovou skupinou se tak staly především mladé páry, kterým se dostávaly nejrůznější finanční podpory a bonusy pro to, aby mohly vstoupit do manželství a založit budoucí rodinu, přičemž komunistická strana praktikovala rétoriku, v níž se zakládání rodiny rovnalo patriotismu, neboť tím páry podporovaly obnovu státu.⁴⁷

4.1 Manželství

Období normalizace bylo provázeno redefinicí genderu a manželských vztahů. Květa Jechová zde mluví o tzv. „osvobozování domácností“,⁴⁸ kdy komunistická strana poskytovala ženám mnoho bonusů a výhod, jež jim měly ulehčit v domácnosti a mateřských povinnostech. V 50. letech začaly být zřizovány prádelny, jesle pro pracující ženy a také nově mateřské dovolené, druhá vlna tohoto snažení probíhala během normalizace. Hlavním cílem těchto úprav byla snaha zapojit ženy do pracovního procesu kvůli nedostatku pracovních sil a též zrovnoprávnění žen s muži. Při podrobnějším pohledu však zjistíme, že mezi muži a ženami

⁴⁶ LIŠKOVÁ, Kateřina: *Sexual liberation, socialist style: communist Czechoslovakia and the science of desire, 1945-1989*. New York 2018, s. 158. (překlad autorky: „Husák and his cadre are often credited with orchestrating the familial shift that became emblematic of Normalization.“)

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ JECHOVÁ, Květa: *Osvobozování domácnosti*. Gender, rovné příležitosti, výzkum, 13, 2012, č. 1, s. 52-61.

existovaly dvě rovnosti – de iure a de facto. Dle ústavy si byly ženy i muži rovnoprávní ve svých právech i povinnostech, avšak v zaměstnání muži dostávali za stejnou práci stále vyšší plat než ženy. Existencí dvojího záprahu ženy v domácnosti a zaměstnání se tak stále udržovala nerovnováha mezi postavením mužů a žen. „Zatímco zaměstnání žen se stalo sociální normou, v domácnosti nenastala racionálnější dělba práce. Patriarchální model ještě přetrvával, ačkoliv už dávno zmizel jeho sociálně-ekonomický základ.“⁴⁹

4.1.1. Odraz manželské ideologie v literatuře

Oproti tendencím státu zařadit ženy do pracovního procesu a poukázat i na jinou stránku jejich seberealizace mnohdy stály partnerské příručky. Nejdále zachází Plzák, který dělí manžele na tradiční role, kdy velmi specifickým rysem bylo proklamování nadřazenosti muže nad ženou jakožto finanční opory domácnosti. „Kdyby to šlo, klekl bych na kolena a poprosil naše ženy, aby už jednou přestaly s tou pošetilostí, chtít muže připoutat muže k práci v domácnosti. Muž ať dělá jen fyzicky těžkou práci, ale jinak jej z kuchyně vyžeňte.“⁵⁰ V jeho rétorice je znát silná genderová asymetrie, která podporuje mužskou nadřazenost v pracovním procesu i v domácnosti a vytváří tak obraz ideálního muže a ženy.

Partnerské příručky věnovaly největší pozornost však samotnému manželství a partnerskému životu, jenž byl dle ideologie jedinou vhodnou cestou pro založení rodiny. Snaha správně vychovávat své občany se projevovala již v útlém věku v plánu státních orgánů implementovat rodinnou výchovu do škol s cílem vychovávat socialistické osobnosti.

„Pokud by mladí lidé mohli být přesvědčeni o zásluhách socialismu v raném věku, tato logika šla, zůstaly by loajálními občany a byli by připraveni tvrdě pracovat a věnovat se budoucnosti komunismu. Vzdělávání mladých lidí správným věcem o sexu a vztazích by měla

⁴⁹ JECHOVÁ, Květa: *Osvobozování domácnosti*. Gender, rovné příležitosti, výzkum. 2012, s. 57.

⁵⁰ PLZÁK, Miroslav: *Klíč k výběru partnera k manželství*. Praha 1975, s. 90.

za následek zdravé manželství a šťastný rodinný život.“⁵¹ Ve školách stejně jako v mnoha příručkách byla vyzdvihována důležitost manželství na úkor sexuální přitažlivosti a volné lásky. Jak jsem ovšem zmínila výše, samotní participanti si nepamatují žádnou podrobnější sexuální či partnerskou výchovu ani pocit nátlaku v těchto oblastech. Je proto možné vyvodit, že se jednalo spíše o ideální plán, jak by měla situace vypadat, ale do běžného života se nepřeklápěla.

Oslabení pozice sexu v manželství mělo mít za následek vzrůst smyslu pro povinnost a umírněnost. Příručky Miroslava Plzáka stejně jako jiných uznávají manželství jako jedinou správnou cestu pro naplněný sexuální život, přičemž jeho hlavním cílem je povinnost ke státu a spoluobčanům. „Manželství slouží k tomu, abych v něm rovněž prožil slasti lahůdkářské jiného druhu a rodu, ale především, abych v něm počal, zplodil a vychoval potomstvo a uchoval tak biologickou existenci lidského rodu.“⁵²

Občané neměli jen plodit a vychovávat nové občany, ale také zachovávat stabilitu společnosti a dávat příklad dalším svým soukromým životem. Nespokojenost ve vztahu nebylo celkově vhodné veřejně ukazovat či o ní dokonce mluvit. Plzák charakterizuje romantickou lásku a velká očekávání jen jako mladickou naivitu, která musí být odstraněna.

„Nehledejme ani jistotu v lásce, protože se ještě nedokážeme oprostít od názoru, že existuje jen jedna jediná láska na světě, a to sentimentálně romantická. Tato láska zanáší do manželství chaos a ve své podstatě dezorganizuje člověka i pár. Je lepší opírat se v manželství o nezřetelnou a neokázalou lásku manželskou, o kázeň a posléze spolehlivou kategorii povinnosti.“⁵³

⁵¹ MCLELLAN, Josie: *Love in the time of communism: intimacy and sexuality in the GDR*. New York 2011, s. 24. (překlad autorky: If young people could be persuaded of the merits of socialism at an early age, this logic went, they would remain looyal citiziens, and would be prepared to work hard and devote themselves to the future of communism. Teaching young people the right things about sex and relationships, for example, would result in sound marriagies and happy family life.“)

⁵² PLZÁK, Miroslav: *Klíč k výběru partnera k manželství*. Praha 1975, s. 141.

⁵³ PLZÁK, Miroslav: *Klíč k výběru partnera k manželství*. Praha 1975, s. 333.

Sentimentální láska tak může páru i společnosti jen škodit a je nutné ukázat mládeži, jak vypadá skutečný život a manželství, aby v něm poté nedocházelo ke zklamání a následným kolizím. Velký prostor byl tak věnován i manželské věrnosti a stabilitě k udržení nejen manželství samotného, ale i jeho funkce pro společnost. „Nikoli překvapivě, přikládali velký význam manželské stabilitě a následně manželské věrnosti – nejen v zájmu páru a jejich dětí, ale také v zájmu společnosti jako celku.“⁵⁴

Autorská dvojice Mellan a Šípová poukazují na důležitost manželství z hlediska zachování rodiny a apelují na morální cítění jedinců, kteří o rozvod usilují. „Za jeden z hlavních úkolů současného manželství však považujeme výchovu dětí v rodině. Z tohoto hlediska je problematická mravnost, která dovoluje třeba opakované rozvody, které berou dětem mámu či tátu a nahrazují je jinými osobami nebo institucemi. Domníváme se, že na prvním v místě v rozhodování by měl vždy stát zájem dětí.“⁵⁵

Manželství bylo charakterizováno dvěma důležitými vlastnostmi, tedy dětmi, které byly funkcí společnosti, a manželskou integrací. Péče o dítě a plnění povinností bylo synonymem sexu, tedy manželství bylo vyhodnoceno jako funkční a rozvod byl zamítnut.⁵⁶ Rozvod z důvodu manželských neshod či domácího násilí tak nebyl možný, neboť termín domácího násilí se začal užívat až v 90. letech minulého století. Rozvod může být však vnímán i jako pozitivní jev, kdy je možné se z nechtěného manželství odejít.

⁵⁴ LIŠKOVÁ, Kateřina: *Sex under socialism: From emancipation of women to normalized families in Czechoslovakia*. Sexualities. 2016, s. 490. (překlad autorky: „Not surprisingly, they attached great importance to marital stability and, consequently, marital fidelity—not only in the interest of the couple and their children but also in the interest of society as a whole.“)

⁵⁵ MELLAN, Jirí – ŠÍPOVÁ, Iva: *Mladé manželství*. Praha 1970, s. 171.

⁵⁶ LIŠKOVÁ, Kateřina: *Sexual liberation, socialist style: communist Czechoslovakia and the science of desire, 1945-1989*. New York 2018, s. 99.

Šolcová je na svou dobu velmi progresivní a nazývá to doslova osvobozením, kdy vítězí demokratický model manželství nad tradičním a volí se zrušení nefunkčního manželství nad jeho udržení z pragmatických důvodů.⁵⁷

4.1.2. Dopad manželské ideologie v každodennosti

Důraz na povinnost značně deformoval vnímání práv jedince a dobová legislativa je i reálně regulovala. Příkladem může být odmítavý názor na rozvody, kdy byl vnímán jako zásah nejen do koherence rodiny, ale i společnosti.⁵⁸ V případech manželských neshod byl pár před rozvodem povinně poslán do manželské poradny, kde měl být jejich problém vyřešen. Tyto poradny však byly příliš povrchní na to, aby problém skutečně vyřešily, jejich hlavním úkolem bylo připomenout páru jeho povinnost ke státu a dětem a upozornit na fakt, že štěstí v manželství není důležité. Jedním z příkladů může být negativní zkušenost paní Dany, která jako jedna ze dvou participantek prožila rozvod.

Říkám, to je nějaký vztah, tak pak nás rozvedli jménem republiky, ano. Jako řeknu upřímně, že to dneska nebo dneska můžu říct, že to byla strašně směšná fraška. Já když jsem to, když si na to vzpomenu do dneška, jak mně někdo řekne, že mám odejít a přijít za půl roku, že ten vztah musím slepit, jak musím, co je to za slovo musím. Já nemusím nic. (paní Dana)

Případ paní Dany však nemohu považovat za reprezentativní pro všechny ostatní. Snaha zamezit rozvodům platila oficiálně, ale postup v jednotlivých procesech závisel na konkrétním úředníkovi. Co je ovšem patrné, je negativní vztah k systému, který se posiloval uplatňováním moci v soukromých záležitostech svých občanů. Pocit nátlaku a z toho pramenící tendence k rezistenci proti systému jsou patrné u všech participantů.

⁵⁷ ŠOLCOVÁ, Miroslava: *Rodina a její funkce v socialistické společnosti*. Praha 1976.

⁵⁸ PLZÁK, Miroslav: *Klíč k výběru partnera k manželství*. Praha 1975.

4.2 *Plánované rodičovství*

Po událostech Pražského jara v roce 1968 nastává utužení komunistické ideologie a její implementace do politického i všedního života, kterážto situace je provázána propagandou názorů a hodnot vítězné ideologie, přičemž jednou z nich se stává i plánované rodičovství. „Podstatu plánovaného rodičovství lze též vyjádřit jako přechod od neuvědomělého přivádění dětí na svět k uvědomělému a stále více plánovanému... Plánované rodičovství je v první řadě výslednicí zcela určitého chápání sociálního prostředí, které se odráží v ekonomické situaci rodiny, a teprve v druhé řadě individuálního rozhodování.“⁵⁹ Termínem plánované rodičovství se ve slovníku socialistické strany rozumí plánování počtu a času nově narozených dětí, rozumějme budoucích občanů socialistického státu.

„Mít partnera bylo považováno za známku normality, spojující (normální) sexualitu s (možnou) plodností. Správnou scénou pro normální progresivní sexualitu byla samozřejmě rodina.“⁶⁰ Jedním z důležitých bodů tohoto plánu bylo v mezinárodních tabulkách snížit procento potratovosti, respektive zvýšit procento natality jako znaku prosperujícího státu.

4.2.1 Podpora státu

Pronatalitní politika byla podporována řadou opatření a finančních podpor pro obyvatele na ulehčení v těžké ekonomické a sociální situaci, přičemž cílovou skupinou byly mladé rodiny a novomanželé. Jak můžeme číst v Potančokové, okolnosti jako studium, vojenská služba či nedostatečné bydlení, jsou důvody k odkladu založení rodiny nikoliv však

⁵⁹ ŠOLCOVÁ, Miroslava: *Rodina a její funkce v socialistické společnosti*, Praha 1976, s. 70.

⁶⁰ LIŠKOVÁ, Kateřina: *Sexual liberation, socialist style: communist Czechoslovakia and the science of desire, 1945-1989*. New York 2018, s. 221. (překlad autorky: „Having a partner was considered a sign of normalcy, connecting (normal) sexuality with (possible) procreation. And the proper scene for normal procreative sexuality was, of course, the family.“)

k interrupci.⁶¹ Ve všech těchto situacích je podle ní stát schopen pomoci a není tedy nutné rodičovství odkládat nebo dokonce těhotenství ukončovat. Součástí výše zmíněných podpor byly bezúročné novomanželské půjčky či poskytování družstevních bytů.

„V souladu se závěry XIV. sjezdu KSČ bylo přijato společné rozhodnutí ústředního výboru KSČ, vlády Československé socialistické republiky a Ústřední rady odborů s účinností od 1.4. 1973 uzákonit výhodné půjčky mladým manželům mladším třiceti let, jejichž společný příjem nepřesahuje 5000 Kč. Jde o účelovou půjčku na koupi družstevního bytu či úpravy nutné k získání samostatného bydlení, na bytové zařízení, jejichž výše může dosáhnout až 30 tisíc Kč.“⁶² Při všech těchto nových možnostech však byly vždy upřednostňovány manželské páry a ještě před nimi rodiny s dětmi, nejlépe s členstvím v KSČ, čímž se, při kritickém nedostatku bytů a ztížených možnostech na vlastní stavbu, páry či svobodné matky dostávaly pod tlak strany při rozhodování.

V tehdejší populárně-naučné literatuře můžeme najít i tyto politické názory na rodinu a plánované rodičovství především. Jedním z příkladů je může být již výše zmíněný příklad o ne/důvodech pro odklad rodičovství u Plzáka.⁶³ Hlavním cílem těchto prací bylo ukázat mládeži, že se nemají čeho bát, že s podporou státu mohou zvládnout celý problém a především vysvětlit, jak správně nakládat se svou sexualitou. „Zvěcnění párového soužití, jeho ostřízlivění od sentimentu a nezdravého romantismu znamená zvěcnit i oblast sexuálního porozumění...Sexualita slouží především k plození a k poskytování prožitku posléze.“⁶⁴

⁶¹ POTANČOKOVÁ, Michalela: *Konštrukcia plánovaného rodičovstva v období štátneho socializmu v bývalom Československu*. Gender, rovné příležitosti, výzkum, 8, 2007, č. 2, s. 27-33.

⁶² ŠOLCOVÁ, Miroslava: *Rodina a její funkce v socialistické společnosti*, Praha 1976, s. 69.

⁶³ PLZÁK, Miroslav: *Klíč k výběru partnera k manželství*. Praha 1975.

⁶⁴ PLZÁK, Miroslav: *Klíč k výběru partnera k manželství*. Praha 1975, s. 59.

Stát se tady sám postavil do role velkého rodiče, který své děti ochrání a navede na správnou cestu, tedy pokud se budou vhodně chovat, což v mnoha případech znamenalo být věrný státní ideologii.

Jak vyplynulo z rozhovorů, mladým párům se tak ekonomicky i společensky více vyplatilo být sezdáni, než se svatbou a rodinou čekat.

Byly novomanželské půjčky. Ono se předpokládalo, že ty mladé dívky budou chtít brzo rodinu. Ten, kdo v 25 neměl rodinu nebo vztah, tak už se na něho dívalo, jakože jinak. Často dostali i byt, byla to prostě velká pomoc, takže tady to bylo, jakože dobrý. Většinou to pomohlo těm lidem, aby se hned nerozešli. (paní Mirka)

To byly právě spíš nějaké ty ekonomické stimuly prostřednictvím těch daní, nebo když se hovoří o takzvaných Husákových dětech, tam došlo ke garanci nízkých cen u zboží pro děti, takže oblečení, obuv bylo několik let na nějakých stabilních cenách, a i tam došlo k nějaké podpoře z hlediska přídavků na děti, takže především rodiny, kde měli jedno dítě, tak se rozhodly na základě toho pro druhé dítě. (pan Karel)

Participantů v dané době vnímali ekonomické podpory jako nenahraditelnou pomoc v době, kdy si zakládali vlastní domácnost, mnohdy se jednalo o takový stimul, že se rozhodli neodkládat manželství. Nejednalo se zde ani tak o nátlak jako o skutečný zájem, kdy sňatek a z něj pramenící novomanželská půjčka značně ulehčila život. V období, kdy mladí lidé neměli dostatek financí a byl nedostatek příležitostí k bydlení, se tak tyto podpory jevily jako východisko z nouzové situace.

Z porovnání s jejich celkovým vztahem k období komunismu vychází najevo, že podpory pro rodiny dodnes vnímají jako jednoznačné pozitivum komunistické éry hned vedle jistoty bydlení a práce. „Ačkoliv jeho původním záměrem bylo zlepšit postavení rodičů a

napomoci nastartování míry porodnosti, normalizační vládou byl využit zejména jako určitá kompenzace politické represe a jako způsob, jak získat mladou generaci na svou stranu.“⁶⁵

Participantů zmiňovali též motivaci mít více dětí v brzkém věku, neboť princip půjček fungoval na základě počtu dětí. „Půjčky nebyly univerzální, ale hranice celkového měsíčního příjmu obou partnerů byla stanovena velmi benevolentně na 5000 Kčs, což se pohybovalo vysoko nad průměrem. Bylo možné si půjčit až 30000Kčs výhodně určených 1%, pokud manželé pořizovali bydlení a 2,5% při kupování zařízení bytu. Pokud se manželům narodily děti, měli nárok na poměrně štědrý státní příspěvek na úhradu této půjčky: 2000Kčs při prvním a 4000 Kčs při každém dalším dítěti.“⁶⁶

Nemalé podpoře se těšily i matky s dětmi, kterým byla legislativou upravována mateřská dovolená a příspěvky. Nově byly pro matky s dětmi zřizovány i prádelny. Za těchto podmínek bylo pro mnoho párů mnohem dostupnější pořídit si brzy rodinu a mnohdy i mnohem výhodnější než žít společně bez sňatku. „Soukromý život a životní dráha jednotlivce byla rozhodujícím způsobem utvářena státními strukturami a institucemi, zejména vzděláváním, bydlením, vojenským odvodem a rozdělením práce.“⁶⁷

Státní podpory rodinám měly i skrytou stránku, kterou již příručky nezmiňovaly, a sice nátlak, aby pár, či alespoň jeden z nich, vstoupil do komunistické strany. Sami participantů tuto skutečnost zamlčovali či ji přiznávali jen velmi neradi. Ti, jež skutečně využívali finanční úlevy nebo bytové výhody, vzpomínali na toto období jako na bezvýhodnou situaci, kdy byli

⁶⁵ KALINOVÁ, Lenka. In: DUDOVÁ, Radka: *Interrupce v České republice: zápas o ženská těla*. Praha 2012, s. 68.

⁶⁶ RÁKOSNÍK, Jakub – ŠUSTROVÁ, Radka: *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918-1989*. Praha 2016, s. 67.

⁶⁷ MCLELLAN, Josie: *Love in the time of communism: intimacy and sexuality in the GDR*. New York 2011, s. 211. (překlad autorky: „Private life and individuals' life path were decisively shaped by state structures and institutions, particularly education, housing, military conscription, and the allocation of work.“)

nucení vstoupit do komunistické strany či slíbit státnímu podniku svou práci výměnou za finanční pomoc.

Z rozhovorů též vyplynul tento názor, že se v případě poskytnutí výpomoci na bydlení a nový začátek jednalo skutečně o výměnný obchod, kdy bylo třeba, aby jedinec vstoupil do komunistické strany a získal tak lepší bydlení či podmínky.

Ano, nelehký. To byl takový hodně těžký nátlak, chceš něco získat, tak dej něco nám jo... skoro 22 mi bylo, když jsem tady tohle to, nevěděla jsem kudy kam. (paní Dana)

Tak, mamka byla rozvedená, dostala tady tento byt. Pomohli jí komunisti, vstoupila do strany a dostala tady ten byt. (pan Pavel)

V případě, že nabídku strany využili, snažili se zpětně vlastní jednání ospravedlnit svou bezvýhodnou situací. V jejich výpovědích se objevuje rozpolcenost, kdy na jednu stranu chválí systém, jenž se postaral o ně a jejich rodinu, na druhou stranu cítí nespravedlnost, že s nimi bylo manipulováno.

Mezi participanty vůbec nerezonovala oficiální rétorika o povinnosti manželství a jeho důležitosti pro stát. Důvodem k pasivnímu dodržování norem zde více byl nepřímý vliv okolí a strach ze stigmatizace, než obavy ze zásahu státu. Nezanedbatelnou roli zde hrály pragmatické důvody, jež byly silným stimulem pro lidi bez jakéhokoliv jiného východiska. V tomto samotném momentu se objevuje jistá dichotomie, kdy se jedinci snaží omluvit socialismus i sami sebe, protože jeho podpory využívali. Negativní vztah k socialismu jako by v této chvíli mizel a byl nahrazen celkem neutrálním až přátelským postojem díky tomu, že jedincům byla nabídnuta pomoc v těžké chvíli. Sami participanti se vykreslují ve světle, kdy neměli na vybranou a navzdory podpoře systému a jejímu přijetí byli stále oběťmi.

5 Interrupce

5.1 Antikoncepce

Jedním ze způsobů, jak kontrolovat či přímo usměrňovat volné sexuální soužití obyvatel, převážně mládeže, byla absence antikoncepce, která byla spojována s volnou láskou a promiskuitou, a proto měla být ženám odpírána. Volná láska a nekontrolovaná sexualita stála v cestě státnímu programu a podporování sňatků a tím nových a mladých rodin. „Používanie antikoncepcie je spoločensky prijateľné jedine pokiaľ je v súlade s normami sexuálneho správania, pričom dôležitú úlohu opäť zohráva legitimizačný faktor aspoň očakávaného manželstva, v rámci ktorého je sexualita inštitucionalizovaná.“⁶⁸

Vlastní případ, kdy žena chtěla začít užívat antikoncepci, si nemohla určit sama, ale naopak legitimní důvody pro užívání antikoncepce byly ženám určovány shora jejich lékaři, resp. vyššími orgány. Tato nařízení byla více méně přijímána jako správná, neboť zaznívala z úst renomovaných odborníků, a i přes častý nesouhlas s předkládanými pravidly nebyla cesta, jak se proti nařízení oficiálně bránit. Za vhodné uživatelky antikoncepce byly všeobecně uznávány jen vdané ženy s více dětmi, nebo takové, které by těhotenství zdravotně ohrozilo. Šíření antikoncepčních prostředků zažilo v Československu dvě vlny – v 50. a 70. letech, vždy v závislosti na výše zmíněných společensko-politických změnách. Na trhu se vyskytovaly hormonální pilulky, spermicidní mast, pesar a nitroděložní tělíčko DANA.

Státní orgány hovořily o prevenci proti početí a pohlavním nemocem, jež byla zavedena ve školním prostředí, avšak jak jsem poznamenala výše, k této prevenci nedocházelo, a pokud ano, tak velmi nedostatečně. Naopak panovala absence veřejné debaty, ať již ve školách, tak i v jiných zdrojích. Kromě toho participantů zmiňují, že se nikdy o tomto tématu ani s nikým nebavili, dokonce že by je to ani nenapadlo. Silná tabuizace a někdy

⁶⁸ POTANČOKOVÁ, Michalela: *Konštrukcia plánovaného rodičovstva v období štátneho socializmu v bývalom Československu*. Gender, rovné príležitosti, výzkum. 2007, s. 30.

dokonce strašení, zejména žen, vyvolávala v mládeži pocity studu a nepřírozenosti, jež vedly k neschopnosti zařídit si pro sebe bezpečné podmínky.

Já jsem to neřešila, protože jsem nebyla vedena k tomu, aby mě napadlo vůbec něco takového řešit. Jediná antikoncepce byla: 'Dej si pozor...'' (smích) (paní Eva)

Třeba takové ty antikoncepční tělíska, to se těm děvčatům nedoporučovalo. A vždycky se muselo jít před komisi, což byla hrozně potupná věc. Takže tady toto gynekologové nedoporučovali, možná potom, až byly ty dívky starší, tak ty antikoncepční pilulky. (paní Mirka)

Zde se můžeme bavit o skutečné tabuizaci tématu, kdy ženy, tehdejší dívky, skutečně mohly získat informace a zabezpečit si lepší podmínky. Skutečnost, zda by antikoncepci získaly, zde nechme stranou. Zkušenosti participantek s možnostmi antikoncepce se lišily v závislosti na jejich tehdejší postoj k sexualitě a rodinné výchově a dalším individuálním rozhodnutí antikoncepci užívat či nikoliv. Shodují se však v tom, že jedinými přístupnými cestami, jak zabránit těhotenství, zůstávaly prezervativy nebo coitus interruptus, přičemž ani jedna z těchto možností nezaručovala naprostou účinnost. Samy participantky považovaly téměř za nemožné antikoncepci sehnat a také ji v tehdejší době považovaly za nevhodnou, kromě jedné ženy, která se s otázkami nechtěného těhotenství nestrachovala. Společně se ovšem shodují, že samotných antikoncepčních prostředků byl nedostatek, navzdory tomu, že ve skutečnosti možností, jak zabránit nechtěnému těhotenství, byl dostatek.

Témata sexuálního uspokojení či antikoncepce byla tabu a pro obě pohlaví bylo nemožné tyto informace získat oficiální cestou. „Řada žen neví, že při gynekologických

odděleních OÚNZ⁶⁹ jsou antikoncepční poradny, kde se jim dostane vyšetření, porady, která z metod je právě pro ně nejvhodnější.“⁷⁰

Zůstávali tedy jen pokrokoví rodiče či pomoc starších přátel a sourozenců, případně černý trh s léky. Absence a případná neúčinnost výše zmíněných antikoncepčních prostředků zvyšovala míru nechtěných těhotenství a následně interrupcí, což mělo za následek i pozitivní jev, a sice urychlení debaty o legalizaci a zpřístupnění hormonální antikoncepce širšímu okruhu žen.⁷¹ I přes uvolnění veřejné debaty však nedošlo k posunu informovanosti směrem k mužům, která zůstávala stále namířená na ženy.

Povědomí všech mužských participantů o tehdejší ženské antikoncepci bylo velmi mlhavé. Věděli pouze o prezervativech, avšak o tom, jaké jsou ženské cesty proti početí, nevěděli téměř nic, stejně jako o jejich dostupnosti či následcích, jež hrozí. Sami se přitom nepozastavovali nad touto mezerou ve vědomostech, ale naopak jim přišlo samozřejmé, že tehdy nejevili o toto téma zájem. Výjimku tvořil pouze jeden respondent, který o toto vzdělání nejevil zájem z náboženských důvodů.

Tak vím, že oficiální místa hovořily o tom, jak je potřeba se bránit před tím otěhotněním, ale já jsem to jako nevnímal. (pan Tomáš)

Ne, nezajímalo. V té době se spíš spoléhalo na to, že to vyjde a že to bude všechno v pořádku. (pan Ondřej)

⁶⁹ Okresní ústav národního zdraví

⁷⁰ MELLAN, Jiří – ŠÍPOVÁ, Iva: *Mladé manželství*. Praha 1970, s. 139.

⁷¹ HAVELKOVÁ, Hana: (De)centralizovaná genderová politika: Role státní populační komise. In: HAVELKOVÁ, Hana – OATES-INDRUCHOVÁ, Libora ed.: *Vývlastněný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. Praha 2015.

Prezervativy byly běžně k dostání. Samozřejmě o ženské antikoncepci jsem já nic nevěděl, takže to šlo mimo mě. (pan Karel)

To bylo málokdy (aby byl muž připraven), většinou se postarala ta holka, musela... jinak by byl průšvih... (paní Dana)

Muži zde neprojevovali žádné povědomí o ženské antikoncepci v době jejich mládí s ohledem na to, že se jich to netýkalo, přičemž tento postoj zůstal do dnešního dne nezměněn. Rozdělení mužské a ženské odpovědnosti v otázkách početí a rodičovství vytvořilo podmínky, ve kterých se dívky ocitaly samy. Kvůli jednosměrnému šíření informací se vytvořila všeobecná představa, že záležitosti zabezpečení proti nechtěnému těhotenství spočívají především na dívkách a muži se tedy nacházejí mimo tuto debatu. „Muži nebyli žádným způsobem zahrnuti do tohoto procesu, odpovědnost v reprodukčních otázkách spočívala pouze na ženách.“⁷²

Samotné participantky se v rozhovorech kvůli této mužské neinformovanosti mnohdy zlobily a vnímaly tento stav jako nespravedlnost a nevyrovnanost. Uvědomovaly si, že na dívkách spočívala povinnost postarat se o zabránění těhotenství i jeho případné řešení, což v nich vyvolávalo pocit nejistoty i strach. Šíření tohoto postoje a posilování tabu v jistých tématech vedly k dezinformacím a nedostatečné komunikaci mezi páry, jež zase vedly minimálně k trapným situacím až k nepříjemným skutečnostem jako nechtěné těhotenství či přenos pohlavních chorob.

⁷²HAVELKOVÁ, Barbara: Tři stádia genderu v socialistickém právu. In: HAVELKOVÁ, Hana – OATES-INDRUCHOVÁ, Libora ed.: *Vývládný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. Praha 2015, s. 53.

5.2 *Interrupce*

5.2.1 **Interrupční komise**

Lékařské a potratové komise byly zcela specifickou institucí kontrolující poměr natality a potratovosti v Československu, a to společně ve spolupráci se Státní populační komisí ustanovenou 6. ledna 1958 na základě vládního usnesení č. 918 z 28. srpna 1957.⁷³ V následující části se budu snažit představit fungování této instituce a porovnat názor na ni, který mezi lidmi – převážně ženami – panoval, s tím, jaká zkušenost s interrupčními komisemi skutečně byla.

V případě nechtěného těhotenství, stejně jako u antikoncepce, neexistovalo pro ženy mnoho cest, jak nalézt cestu ven. Ilegálnost umělého přerušení těhotenství tak mohla dle přejetých historek žen vést ženy k zoufalým činům, kdy se pokoušely svépomocí plodu zbavit, případně vyhledaly známého lékaře nebo neodborníka, jenž interrupci provedl. Z této cesty vedly nepříjemnosti pro obě strany v případě, že se na zákrok přišlo, nemluvě o zdravotních potížích pro ženy. Existující problémy s ilegálními potraty se staly hybnou silou pro legalizaci interrupcí na území ČSR. Zákon č. 68/1957 Sb., o umělém přerušení těhotenství, vešel v platnost roku 1957 a rozšiřoval důvody k umělému přerušení těhotenství kromě těch zdravotních.⁷⁴ Zlegalizování interrupce mělo proběhnout „v zájmu lepšího

⁷³ RÁKOSNÍK, Jakub – ŠUSTROVÁ, Radka: *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918-1989*. Praha 2016, s. 55.

⁷⁴ Zákon č. 68/1957 Sb., O umělém přerušení těhotenství. [online]. epravo. [cit. 2020-04-28]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=28973&Section=1&IdPara=1&ParaC=2&fbclid=IwAR3FOKWUaDKo0QsIIUiQIi1AzR3wXOwdjVYW-5QFotDC-1aVUr-pmALm7E>

reprodukčního zdraví žen a zdravějšího mateřství“,⁷⁵ přičemž po roce 1986 bylo interrupční právo mírně upraveno a rozšířeno.

Situace, kdy ženy smějí podstoupit interrupci, byly jasně vymezeny pro možnost regulace porodnosti a snižování potratovosti československých žen.⁷⁶

Jednalo se především o těhotenství ohrožující život matky, mnohonásobné matky či nepříznivé životní podmínky pro výchovu dítěte.

Pro „spravedlivé“ rozhodování o relevantnosti interrupce byly zřízeny interrupční komise, složené z odborníků – gynekologů, psychiatrů a manželských poradců, stejně jako laiků v zastoupení sousedů a především aktivních členů KSČ.⁷⁷

„Lékaři, právníci a obecně většina mužů, kteří se účastnili veřejné diskuze, se shodli na tom, že ženy by se neměly rozhodovat samy (přičemž se argumentovalo závažností situace a zdravotními následky operace), a že by se rozhodnutí mělo ponechat na jakési komisi.“⁷⁸

Všeobecně platil názor, že ženy v tak těžké a složité situaci, jako je rozhodování o případné interrupci, potřebují spolehlivou radu, aby se nerozhodly špatně. Oporou jim měla být právě komise, která dokázala objektivně situaci ženy posoudit a rozhodnout ten nejlepší postup. „Interrupční komise vlastně nebyly úplnou novinkou. Již v letech 1953–1957 fungovaly komise složené výhradně z lékařů, které doporučovaly přednostovi zdravotního referátu okresního národního výboru schválení či neschválení zákroku.“⁷⁹ Tento názor nebyl jen implementován do zákona ohledně interrupcí, ale doprovázen vytvářením tzv. „obecného vědění“.

⁷⁵ DUDOVÁ, Radka: *Interrupce v České republice: zápas o ženská těla*. Praha 2012, s. 47.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ LIŠKOVÁ, Kateřina: *Sexual liberation, socialist style: communist Czechoslovakia and the science of desire, 1945-1989*. New York 2018, s. 107.

⁷⁸ DUDOVÁ, Radka: *Interrupce v České republice: zápas o ženská těla*. Praha 2012, s. 46.

⁷⁹ RÁKOSNÍK, Jakub – ŠUSTROVÁ, Radka: *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918-1989*. Praha 2016, s. 175.

Z počátku bylo úkolem komisí jen radit a podpořit ženu v těžké situaci, což se později změnilo na úkol regulovat porodnost tím, že se odstranily problémy ženy, aby si dítě nechala, k čemuž ale komise neměly žádné nástroje. Časem se tak staly terčem kritiky ze strany veřejnosti i odborníků kvůli neprofesionalitě a neschopnosti zajistit dané úkoly, ale také kvůli zbytečné traumatizaci žen. „Jejich existence dobře dokumentuje ideologické napětí mezi individualisticky pojímanými reprodukčními právy žen a kolektivistickým nárokem na veřejnou kontrolu populačního růstu.“⁸⁰

Při obhajobě existence interrupčních komisí byl plně uplatněn princip biomoci, kdy skrze odborná sdělení byla vytvořena sdílená představa o správné podobě a procesu interrupce. „V diskursu gynekologů a psychologů byly ženy prezentovány pouze jako objekty péče, rozhodování a kontroly, nikoli jako aktéry.“⁸¹

Postoje k interrupčním komisím byly u všech participantů velmi negativní až místy nepřátelské, přičemž poukazovali na utlačování občanů a přebírání hlavní role v rozhodování.

Samozřejmě, jako, a hlavně tam bylo takové to tytyty pozor; jakmile půjdeš na potrat, jako takový potrat, pak nemusíš mít děti. Prostě strašili vyloženě, ale nikdo se neptal té holky, proč se to stalo. Nikdo se jí neptal, jestli to chce, nechce. Jestli chce dál žít. No prostě seš těhotná, nemáš nárok na další život jako takový svobodný, bezstarostný... No prostě kvůli jednomu, co se nepovedlo, tak by měla podle ostatních zahodit život, a hlavně teda mě do dneška rozčiluje to, že o našem životě rozhodovali jiní. Nemůžeš si, nemohla jsem si rozhodnout já sama, kdybych chtěla. (paní Dana)

⁸⁰ RÁKOSNÍK, Jakub – ŠUSTROVÁ, Radka: *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918-1989*. Praha 2016, s. 114.

⁸¹ DUDOVÁ, Radka: *Interrupce v České republice: zápas o ženská těla*. Praha 2012, s. 75.

Ano, z takové komise, přitom to nebyli žádní doktoři, prostě blbečci, kteří prostě něco takového mohli rozhodnout jo. (paní Dana)

Vztah žen ke komisím nebyl tedy nijak pozitivní, všechny o nich sdílí stejnou představu, a to i společně s muži, i když až na jednu výjimku z nich nikdo ke komisi nepředstoupil. Komise v jejich interpretaci představovaly zařízení, které se vměšovalo do soukromých záležitostí obyvatel.

Předstoupení ke komisi popisovali jako potupnou a nepříjemnou záležitost, kdy byly ženy zastrašovány a ponižovány a ve výsledku jim interrupce nebyla ani povolena. Znovu zde poukazují na fakt, že kromě jednoho participanta nikdo nebyl přítomen u interrupčních komisí, přesto všichni měli jasný názor na to, jak komise fungují, a od toho odvozený názor na ně. Dle mého názoru se zde nejedná o názory založené z opravdových zkušeností, ale spíše z předávaných informací, které se mnohdy nemusely zakládat na pravdě. Neodmyslitelnou roli zde hrálo utváření společných kolektivních vzpomínek,⁸² jež byly sdíleny a vytvářely jednotný pohled na interrupční komise. Stále zde zůstával strach ze stigmatizace, pokud by se o nich tato informace dostala od komise ven. „Zaručené“ zvěsti měly ovšem silnější vliv, a tak ženy mnohdy před komisi ze strachu ani nepředstoupily. Tato skutečnost mohla plnit svou roli – zabránit ženám v interrupci – mnohem více než samotné komise.

Oproti jejich představě stojí skutečnost, že interrupční komise ve výsledku více interrupcí povolila, než zamítla, a přístup k žadatelkám nebyl až tak tvrdý. „Počet skutečně vykonaných interrupcí na 100 podaných žádostí se pohyboval mezi 91,9 v roce 1965 a 94,8 v roce 1982.“⁸³ Hlavním cílem interrupční komise bylo zhodnotit sociální a zdravotní stav ženy, rozhodnout na jejich základě o povolení či zamítnutí interrupce a získané informace dále

⁸² HALBWACHS, Maurice – NAMER, Gérard – JAISSON, Marie ed.: *Kolektivní paměť*. Praha 2009, s. 2009.

⁸³ HEITLINGER, Alena: *Reproduction, Medicine and Socialist State*. London 1984, s. 151.

poskytnout Státní populační komisi. K tomuto účely si mohly předvolat k pohovoru manžela/budoucího otce, rodinu či blízké osoby matky, aby zjistily co nejvíce informací.

Tento fakt potvrzuje i zkušenost jednoho z participantů, který byl účasten u interrupční komise jakožto domnělý otec dítěte. Pan Aleš svou roli vysvětluje jen jako pomoc své kamarádce, neboť nebyl skutečným otcem dítěte. Společně pouze chtěli sehrát představení pro interrupční komisi a přesvědčit ji, že nejsou schopni se o dítě postarat, aby dívka mohla dostat povolení k interrupci, neboť skutečný otec dítěte nebyl k dispozici.

To jsme měli jednu spolužačku... No, a tak jsem šel s ní, protože ona nemohla sehnat tatínka, tak jsme šli dosvědčit, že to dítě spolu jakože nechceme. (pan Aleš)

Zkušenost pana Aleše je velmi ojedinělá a zároveň velmi užitečná pro tuto problematiku. Rozhodnutí lhát úřadům o svém stavu bylo velmi riskantní, nemluvě o tom, že i v případě úspěchu zůstal panu Aleši záznam od interrupční komise. Na počínání jeho a jeho kamarádky je vidět, že strach a nejistota z komisí byla skutečně velká, když se společně odhodlali úřadům lhát i přes možné nepříjemné následky.

Tyto komise nebyly samočinné, ale kooperovaly se státními orgány, jejichž předpisy měly dodržovat, a přičemž záměrem bylo regulovat míru interrupcí. Žena se vždy musela hlásit ke komisi v místě svého bydliště, čímž se měly hlídat predepsané intervaly mezi interrupcemi a také podpořit morálka ženy, neboť mohla potkat někoho známého a informace o ní se mohly rozšířit dál, přičemž se dá předpokládat, že větší sociální kontrola byla na malém městě. „Dá se říci, že pravidla týkající se interrupcí odrážela normalizační atmosféru společnosti. Ačkoliv míra porodnosti vzrostla, regulace umělého přerušování těhotenství se zpřísnila.“⁸⁴

⁸⁴ DUDOVÁ, Radka: 2009. *Interrupce v socialistickém Československu z Foulcaultovské perspektivy*. Gender,

Interrupční komise měly především přizpůsobit situaci tak, aby matka byla schopná si dítě ponechat a vyhnout se tak umělému přerušení těhotenství. Mnohdy byly párům nabízeny státní podpory ve formě ubytování, zaměstnání pro otce apod. Kromě morálního apelu na budoucí rodiče byly nabízeny i finanční podpory pro zabezpečení dítěte, bez ohledu na přání budoucích rodičů. Cíl snižovat průměr interrupcí byl tak uskutečňován na úkor nešťastných manželství či dětí odložených do kojeneckých ústavů.⁸⁵

Nejvíce zmiňovanou charakteristikou interrupčních komisí byla u participantů jejich snaha podpořit budoucí rodiče v tom dítě si nechat. Nejvíce nabízené, nebo spíše vnucované, byly finanční podpory či nabídka ubytování nebo práce pro otce. Tyto nabízené podpory většinou v očích participantů vyznívaly naprázdno nebo dokonce směšně. Důvodem bylo i to, že motivace k interrupci mnohdy nebyla finančního rázu, ale soukromého, kdy si dítě zkrátka nechtěli nechat.

Tak to se vědělo, ale tenkrát za komunistů jít na potrat, dala žena ano. Ta musela jít před komisi tenkrát, schválili ji to, neschválili. Necháte si to, jste vdaná a toto. My vám pomůžeme, dostanete byt, dostanete toto, půjčku... (pan Pavel)

Opomenuto přitom bylo vždy soukromé přání páru dítě si nechat. Ignorování přání jedince bylo zapříčiněno snahou, aby se dítě narodilo v rodině, byť za cenu toho, že potom mohlo putovat do dětského domova nebo zapříčinit rozpad rodiny.

Roku 1962 dochází ke změnám ve složení členů interrupčních komisí, kdy se zmenšuje zastoupení odborníků v podobě lékařů a sexuologů a na jejich místa jsou

rovné příležitosti a výzkum. 2009, s. 30.

⁸⁵ PLZÁK, Miroslav: *Klíč k výběru partnera k manželství*. Praha 1975. ; ŠOLCOVÁ, Miroslava: *Rodina a její funkce v socialistické společnosti*. Praha: Horizont 1976, s. 47.

dosazování politicky činní členové komunistické strany, mnohdy obyčejní lidé, jež o interrupcích či dané ženě nic nevěděli.

„Neexistence ženského hlasu v otázkách „politiky těl“ nepřímo posilovala paternalistickou pozici expertů, přinejmenším ji umožňovala.“⁸⁶ Havelková dále myšlenku rozvádí tím, že výzkum v oblasti psychologie žen postupujících interrupci a popisujících jejich rozpoložení sice svědčí o zájmu o stav žen, na druhou stranu tak podporuje názor, že ženy potřebují vedení a radu.

Opět se zde bavíme o naprosté genderové asymetrii, kdy muži i ženy uváděli hrozící ostudu pro těhotnou dívku, případně pro její rodinu. O ostudě muže či důsledcích pro něj a jeho blízké nepadlo téměř ani slovo. Muži neměli o interrupčních komisích téměř žádné relevantní informace a ani nejevili ve své době zájem. Znalosti, jež o nich měli, se shodovaly se všeobecnou zkreslenou představou o komisích, jež sdílela většina populace bez ohledu na své zkušenosti.

No, tak rozhodně to bylo těžké pro tu matku, i pro tu rodinu. Ta vina se dává spíš té holce, že do toho šla, a že vlastně si měla uvědomit, co se může stát. (paní Mirka)

Muži o tomto tématu neměli ani příliš velký zájem mluvit, jakožto o tématu, které se jich netýká, a své stanovisko omlouvali tím, že toto téma s nimi nikdo nikdy neřešil. Ženy pak v tomto případě znovu mluvily o nespravedlnosti, kdy na nich samotných kvůli vyloučení mužů spočívá vina i veškeré další kroky vedoucí k řešení. Velmi specifickým slovem je zde označení „vina“, jež ženy používaly. V souvislosti s nechtěným těhotenstvím hovořily o hanbě a provinění ženy a následcích, které tím působí ona, nezmiňovali se však o roli muže v takové

⁸⁶ HAVELKOVÁ, Hana – OATES-INDRUCHOVÁ, Libora ed.: *Vývlastněný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. Praha 2015, s. 150.

situaci. Internalizace pocitu provinění dodnes zřejmě pramení z kombinace tradičních hodnot společnosti a odborné literatury, která v těchto otázkách apelovala spíše na ženy.

5.3 *Svobodné matky*

Fenomén svobodných matek byl jedním z nejpálčivějších témat normalizační éry, jelikož měl symbolizovat porušení komunistické ideologie o rodině. Ve 20. století došlo v Československu k několika posunům v přístupu ke svobodným matkám, ať již na úrovni společenské či ústavní.

Ústavními změnami rozumíme zákon o matrikách ze 7. prosince 1949 č. 268/1949 Sb.⁸⁷ a zákon upravující rodinné právo č. 265/1949 Sb.,⁸⁸ díky kterýmžto zákonům došlo ke zrovnoprávnění dětí manželských s opovrhovanými dětmi nemanželského původu.

Oficiálně sice byly ženy zrovnoprávněny, ale v praxi se stále těšily všeobecnému opovržení, tím spíše, čím více byly uplatňovány hodnoty o socialistické rodině. Není proto divu, že svobodné matky měly horší postavení nejen z hlediska zákonů, ale i ve společnosti. „Rozvedená žena s dítětem nebo vdova stála v očích lidí na společenském žebříčku stále mnohem výše než svobodná matka.“⁸⁹ Ženy byly proto nepřímo tlačeny k tomu, aby se vdaly jednak kvůli sobě, ale také kvůli svému dítěti a své rodině.

Vliv rodiny hrál velkou roli v rozhodování v případě nechtěného těhotenství, konkrétně i u mých participantek. Role stigmatizace ve společnosti byla značnou hnací silou nejen pro zabezpečení postavení matky, ale i jejího dítěte a nakonec rodiny.

⁸⁷ Zákon č. 268/1949 Sb., Zákon o matrikách. [online]. Zákony pro lidi. [cit. 2020-04-30]. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-265?fbclid=IwAR36uxn9_MaEKMiJ6MnSinmkNCdLc3UO_tbTgWDbqTc3Ipp3-by-j2AuqVE

⁸⁸ Zákon č. 265/1949 Sb., Zákon o právu rodinném. [online]. Zákony pro lidi. [cit. 2020-04-30]. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-265?fbclid=IwAR36uxn9_MaEKMiJ6MnSinmkNCdLc3UO_tbTgWDbqTc3Ipp3-by-j2AuqVE&text=265%2F1949%20Sb

⁸⁹ Tamtéž, s. 41.

To jsem potom začala velmi přemýšlet, ale dá se říct, že nakonec jsem teda nějak to ustála i s ním a prostě vzali jsme se. Ale spíš, nevím, v dnešní době to hodnotím tak, že to tenkrát bylo takové to, ten trošičku nátlak, abych měla pro syna otce, abych nebyla ta svobodná matka.
(paní Dana)

Ano, to je to slovo. Taková byla norma. A jestli se jí někdo vzepřel, tak takovýho nikoho neznám. Někdo s hrůzou říkal: 'Ona je sama s děckem, to je hrozný, ta je špatná, kdo ví, s kým to má, ta určitě měla sto chlapů.' *(paní Eva)*

Status svobodné matky mohl ženě znepříjemnit život nejen ve spojení s veřejným míněním, ale také v komunikaci s úřady, které dle výpovědí mohly občanům velmi znepříjemnit život. Sami participanté zmiňují ve svých výpovědích, jak velký vliv měla rodina a jak moc se snažila ovlivnit pár, aby uzavřel manželství. Nejednalo se ani tak o potřebu rodiny samotné, ale spíše o strach z veřejného mínění a o pověst rodiny. Dvě participantky se provdaly z důvodu svého těhotenství, byť z lehce rozličných pohnutek. Obě však zmiňují výhodnost svého sňatku oproti stavu, kdy by zůstaly svobodné.

Stejně na to vzpomínají i participanté, jež mluví o „nucených“ manželstvích a téměř neexistenci svobodných matek. Krásně tuto situaci vystihuje citát paní Evy, která zdůrazňuje to, že se svobodnými matkami se člověk nepotkal nikoli proto, že by se děti nerodily mimo manželství, ale proto, že „škoda“ byla rychle zahlazena.

Ne, neznala jsem žádnou svobodnou matku, všechny byly rychle provdány. *(paní Eva)*

Plzák ve své době poukazoval na problematiku nechtěných těhotenství a následného mateřství, které se řešilo stejně tak nedobrovolným otcovstvím. „Přibližně jedna polovina

našich manželství vzniká proto, že dívka nedobrovolně otěhotněla. Chápejme správně ono „nedobrovolně“. Při neřízeném nahodilém výběru je možná jednostranná nedobrovolnost, takže je možné, že skoro celá jedna polovina našich manželství vzniká proti vůli jednoho z budoucích manželů.⁹⁰

V případě, kdy matka neměla ke svému dítěti otce, jenž by zaujal své povinnosti, mohla i v tomto případě zapůsobit již zmiňovaná komise, která by pár přesvědčovala, aby si dítě nechali. Faktem zůstává, že žádná z těchto organizací neměla výkonnou moc, jak potencialního otce přinutit si dítě nechat a pečovat o něj, avšak mohly život páru značně znepríjemnit, nemluvě o nepříjemném postavení ve společnosti. Jinak tomu bylo v případě matky, které mohly interrupci zakázat, a tak ji přinutit k porodu v případě, že nezvolila jinou nelegální cestu interrupce. Svobodná matka však neměla žádné výhody ani podpory navíc oproti matkám v manželství/ s partnerem.

„Ukázalo se, že na prvním místě o tom rozhoduje těhotenství děvčete, neboť bez ohledu na to, že byly naprosto změněny společenské a značně zmírněny rodinné diskriminace vůči nemanželskému dítěti a tzv. svobodné matce, přece každé těhotenství vyvolá u dívek snahu vdát se za každou cenu. Ukazuje se, že děvčata se v takovém případě raději rozhodují pro manželství, i když jsou si vědoma, že je předurčeno k rozbití, než pro to, aby se jim narodilo dítě mimo manželství.“⁹¹ Šolcová ani nikdo z kolegů zde nezmiňuje možnost vyřešit ženin stav interrupcí, ale pouze sňatkem, čímž se opět podporuje pronatalitní politika.

Dalším faktorem kromě záměru státu byl i faktor společenský, neboť předmanželský sex, a tím pádem i svobodné matky, nebyly v konzervativní společnosti kladně vítány, zvláště na venkově či malém městě. Stát se svobodnou matkou tak pro ženu znamenalo riziko společenské degradace pro ni i její dítě. V případě, že nenašla podporu u otce dítěte nebo své

⁹⁰ PLZÁK, Miroslav: *Klíč k výběru partnera k manželství*. Praha 1975, s. 277.

⁹¹ ŠOLCOVÁ, Miroslava: *Rodina a její funkce v socialistické společnosti*, Praha 1976, s. 47.

rodiny, nebyly žádné další možnosti, jak se o matku postarat. Opět nastoupilo ROH či zaměstnavatelé, kteří „domluvili“ příbuzným, aby ženu přichýlili či se o ni postarali. V 70. letech je stát nucen reagovat na rostoucí počet svobodných matek a zavádí několik podpor pro svobodné matky s dětmi. „V roce 1965 byl zřízen první domov pro matky s dětmi v Ostravě.“⁹²

Následkem kumulace různých tvrzení a zpráv o lékařích, antikoncepci nebo samotných interrupčních komisích se vytvořila napříč lidmi jasná představa o fungování těchto institucí bez ohledu na jejich pravdivost. U participantů tak spíše než skutečně ověřené informace hrál roli strach a předsudky, což mělo mnohdy větší účinek při rozhodování než samotná výkonná moc institucí. Vidět je to ve výpovědích o komisích, kdy ženy hovořily o strachu a pocitu zahanbení. Samotné interrupční komise reálně mohly zamítnout žádost o interrupci, ovšem jak jsem poukázala výše, ve skutečnosti více interrupcí povolily, než zamítly. Stejný princip byl uplatňovaný i u manželství, a to především u svobodných matek, kdy byl uplatňován psychický nátlak na ženy s apelem na jejich budoucnost.

Rozhodně byl tento systém podporován výraznou genderovou asymetrií, a kterýžto systém byl implementován jednak následkem oficiálních informací, jednak tabuizací daných témat. Ženy se tak v otázkách ochrany proti nechtěnému početí a jeho případném řešení připadaly samy. Jejich výpovědi byly protkány značnou dávkou pocitu nespravedlnosti a ukřivděnosti pramenícího z přisuzování zodpovědnosti i následné viny pouze dívce. Samotní muži si v mladickém věku tuto dichotomii neuvědomovali, celkově popis odpovídal tomu, jako by tento postoj byl správný a přirozený, protože dle jejich slov „to tak zkrátka bylo“. Nutno dodat, že tyto postoje zůstaly do značné míry u obou pohlaví zakořeněny dodnes.

⁹² RAMIŠOVÁ, Šárka: *Podporované, či opovrhované? Životní úroveň svobodných matek v období normalizace.* Paměť a dějiny 2013, s. 41.

Závěr

Zásah expertů a veřejných politik do soukromého života jedinců byl stejně jako v každé jiné době běžnou záležitostí i v období socialismu. Komunistická ideologie postupně měnila stávající diskurs o partnerských vztazích a sexualitě skrze zavádění právní a pracovní rovnosti pro ženy a muže až po implementaci ideových názorů. Takový posun v dobových diskurzech můžeme dnes pozorovat právě v odborné literatuře tzv. „expertů“, jako byl například již zmiňovaný Miroslav Plzák a další, kteří se soustředí především na praktickou stránku manželství a vztahů.

Princip biomoci byl tak uplatňován velmi efektivním způsobem na všechny obyvatele, ale především na cílovou skupinu – mládež. Jak jsem již zmínila, Lišková upozorňuje na vztah mezi genderem a sexualitou a etablováním nové ideologie. Nijak překvapivě sami participanti následovali podvědomě dané normy chování a hodnoty jako jejich okolí. Ovšem o žádné silné internalizaci norem, resp. ideologickém přijetí se rozhodně mluvit nedá, neboť ve výsledku se většinou jednalo o pasivní dodržování těchto norem nežli o jejich aktivní prosazování z přesvědčení. Vliv diskursu a strach z perzekuování při nedodržení společenských norem se objevovaly nejvíce ve spojení s otázkou svobodných matek či společného předmanželského bydlení. V jejich výpovědích nebyl ani náznak strachu z úředního postihu či přímé konfrontace se sousedy a lidmi z okolí, ale pouze domnělý strach, že by k tomu mohlo dojít.

Docházelo ovšem ke zcela odlišné koncepci norem na straně mužů a žen, které u nich přetrvávají dodnes. Příkladem budiž antikoncepční metody a interrupce, v souvislosti s nimiž docházelo k propastným rozdílům v informovanosti mezi pohlavími. Tyto rozdíly nepramenily jen z běžných rozdílných zkušeností, které se dotýkají pohlaví, ale vplynuly jako následky tabuizace a vytváření tzv. normality. Zkreslené informace žen a pocit omezených možností v otázkách ochrany proti nechtěnému početí napomáhaly pronatalitní

politice pouze teoreticky, neboť v praxi to adolescentům ani dospělým nezabraňovalo v sexuálních aktivitách. Naopak výše zmíněné podmínky v kombinaci s přesvědčením, že se toto téma mužů netýká, mělo negativní vliv na psychiku žen s tím, že jsou za to zodpovědné samy.

Zásady požadovaného či „správného“ chování byly prezentovány společnosti napříč všemi sférami života již od dětství, aby došlo k výchově „správných“ občanů, a již na základní škole měla být implementována sexuální a rodinná výchova. Nicméně dodržování těchto nařízení poněkud pokulhávalo kvůli studu a neschopnosti vyučujících o tématu mluvit, což jen utvrzovalo tabuizaci celého tématu. Participanti si na různé příručky a knihy pamatují, ale nepamatují si nebo nepřipouštějí, že by je ve své době nějak více četli, natož aby na ně měly formující vliv. Vzhledem k tomu, že tento druh informací a zdrojů byl hojně rozšířený, je téměř nemožné, aby k setkání s nimi nedošlo. Z toho důvodu bych zde raději hovořila o vytěsňování vzpomínek, jak z důvodů časového odstupu, tak i tabuizace. Mnohem větší vliv, ať už vědomý či nevědomý, mělo ve výsledku neformální prostředí participantů v podobě informovanějších přátel a neoficiálních publikací, které pro adolescenty poskytovaly schůdnější cestu.

Negativní pohled na zásahy státu do soukromí, především na interrupční komise, pramenil a dodnes pramení především ze zkreslených informací, jež vznikaly a předávaly se mezi společnostmi. Tyto představy mnohdy nebyly založené na pravdě, ale spíše na strachu a negativním postoji ke komisím a vládnímu programu. Tím vznikla představa o hrůzných podmínkách a utlačování mladé populace, přičemž skutečnost nebyla tak hrozná, neboť populační komise většinu interrupcí povolily a většinou existovala možnost, jak si i v jiných situacích najít cestu ven, byť nepřímo. Přesto všechno je možné tvrdit, že populační politika plnila svůj účel neboť, jak je vidět ve výpovědích participantů, ženy i muži věřili předávaným informacím a nesnažili se dosáhnout svých cílů, naopak rovnou se podvolili.

Kateřina Liřková ve své práci zmiňuje, že výzkum sexuality umožňuje zcela nový pohled na období socialismu a objasňování temných předsudků o této éře. Její zjištění, že i toto období přinášelo něco dobrého, víceméně potvrzovali i mí participanti v podobě podpor státu či větší samostatnosti žen. Kromě obvyklých omezení ze strany státu život v Československu tak znatelně ovlivňovala i finanční nezávislost žen a lepší právní postavení žen, v čemž byl východní blok v mnohém napřed před západem, což může vrhat na období socialismu i nové světlo. Oproti tomu stojí proklamovaná rétorika, která demonizuje předešlý politický režim, a který více méně rezonoval i v postojích participantů.

Výzkum samotný poskytl i možné budoucí perspektivy v podobě zajímavých témat, která se během něj vyjevila. Za velmi podnětné osobně považuji revoluční rok 1989 a společenské změny, které přinesl. Po revoluci v roce 1989 došlo k transformaci nejen ekonomického a politického sektoru, ale i soukromého. Ta se projevila primárně v přílivu množství informací a materiálů erotické povahy a pozdějším uvolňováním dřívějších mravů. Téma postsocialistických studií je již po desítky let velmi plodným výzkumným polem pro sociální a kulturní antropology a má svůj potenciál i pro historické vědy. Sami participanti vnímali, že přechod mezi režimy zamíchal ve společnosti hodnotami v otázkách rodin a vztahů.

Uvědomuji si nemožnost generalizace mého výzkumu na celou populaci, neboť se nejedná o dosti reprezentativní vzorek. Otázka partnerských vztahů je velmi komplexní a sestává z témat, jež jsou často podrobena subjektivním hodnotám a rozhodnutím na straně jedné, na straně druhé je možné u nich zkoumat rovinu, v níž se projevuje vliv sociálních norem.

Prameny a literatura

Prameny:

MELLAN, Jiří – ŠÍPOVÁ, Iva: *Mladé manželství*. Praha: Avicenum Zdravotnické nakladatelství 1970, 160 s. ISBN 08-034-70

PLZÁK, Miroslav: *Klíč k výběru partnera k manželství*. Praha: Avicenum Zdravotnické nakladatelství 1975, 336 s.

PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, Jaroslava: *O sexuální výchově bez rozpaků*. Praha: Avicenum 1973, 184 s.

ŠOLCOVÁ, Miroslava: *Rodina a její funkce v socialistické společnosti*. Praha: Horizont 1976, 152 s.

Zákon č. 68/1957 Sb., O umělém přerušení těhotenství. [online]. epravo. [cit. 2020-04-28].

Dostupné z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=28973&Section=1&IdPara=1&ParaC=2&fbclid=IwAR3FOKWUaDKo0QsIIUiQIil1AzR3wXOwdjVYW-5QFotDC-1aVUr-pmALm7E>

Zákon č. 268/1949 Sb., Zákon o matrikách. [online]. Zákony pro lidi. [cit. 2020-04-30].

Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-265?fbclid=IwAR36uxn9_MaEKMiJ6MnSinmkNCdLc3UO_tbTgWDbqTc3Ipq3-by-j2AuqVE

Zákon č. 265/1949 Sb., Zákon o právu rodinném. [online]. Zákony pro lidi. [cit. 2020-04-30].

Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-265?fbclid=IwAR36uxn9_MaEKMiJ6MnSinmkNCdLc3UO_tbTgWDbqTc3Ipq3-by-j2AuqVE&text=265%2F1949%20Sb

Literatura:

CRESWELL, John W: *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. 2. vyd. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc. 2007, 395 s.

ČANIGOVÁ, Kristýna: *Pojetí lásky v generaci Z*. Olomouc 2019 (nepublikovaná bakalářská práce)

DUDOVÁ, Radka: 2009. *Interrupce v socialistickém Československu z Foucaultovské perspektivy*. Gender, rovné příležitosti a výzkum, 10, 2009, č. 1, s. 25-36.

DUDOVÁ, Radka: *Interrupce v České republice: zápas o ženská těla*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky 2012. 177 s. ISBN 978-80-7330-214-6.

FAFEJTA, Martin: *Sexualita a sexuální identita: sociální povaha přirozenosti*. Praha: Portál 2016, 240 s. ISBN 978-80-262-1030-6.

FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality*. Praha 1999, 192 s. ISBN 80-238-5090-3

HALBWACHS, Maurice – NAMER, Gérard – JAISSON, Marie ed.: *Kolektivní paměť*. Praha: Klas (Sociologické nakladatelství) 2009, 290 s. ISBN 978-80-7419-016-2.

HANÁKOVÁ, Petra – Barbara HAVELKOVÁ – Kateřina KOLÁŘOVÁ, et al., HAVELKOVÁ, Hana – OATES-INDRUCHOVÁ, Libora ed.: *Vyvlastněný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. Praha: Post (Sociologické nakladatelství) 2015, 509 s. ISBN 978-80-7419-096-4.

HEITLINGER, Alena: *Reproduction, Medicine and Socialist State*. London: Macmillan Press 1984, 318 s. ISBN 978-1-349-07162-3

JECHOVÁ, Květa: *Osvobození domácnosti*. Gender, rovné příležitosti, výzkum, 13, 2012, č. 1, s. 52-61.

LIŠKOVÁ, Kateřina: *Sex under socialism: From emancipation of women to normalized families in Czechoslovakia*. Sexualities, 19, 2016, č. ½, s. 211-235.

- LIŠKOVÁ, Kateřina: *Sexual liberation, socialist style: communist Czechoslovakia and the science of desire, 1945-1989*. New York, NY: Cambridge University Press, 2018, 290 s. ISBN 9781108424691.
- MANNHEIM, Karl: *The problem of generations*. *Psychoanalytic Review*, 57, 1963, č. 3, s. 378–404.
- MCLELLAN, Josie: *Love in the time of communism: intimacy and sexuality in the GDR*. New York: Cambridge University Press, 2011, 250 s. ISBN 978-0521898911
- PARUSNÍKOVÁ, Zuzana: *Biomoc a kult zdraví*. *Sociologický časopis*, 36, 2000, č. 2, s. 131-142.
- PORT, Andrew I.: *Love, Lust, and Lies under Communism: Family Values and Adulterous Liaisons in Early East Germany*. *Central European History*, 44, 2011, č. 3, s. 478-505.
- POTANČOKOVÁ, Michalela: *Konštrukcia plánovaného rodičovstva v období štátneho socializmu v bývalom Československu*. *Gender, rovné príležitosti, výzkum*, 8, 2007, č. 2, s. 27-33.
- RÁKOSNÍK, Jakub – ŠUSTROVÁ, Radka: *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918-1989*. Praha: NLN, s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny 2016, 282 s. ISBN 978-80-7422-378-5.
- RAMIŠOVÁ, Šárka: *Podporované, či opovrhované? Životní úroveň svobodných matek v období normalizace*. *Paměť a dějiny*, 4, 2013, s. 40 – 47.
- STRAUSS, Anselm L. – CORBIN, Juliet: *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999, 196 s. ISBN 80-85834-60-x.
- ŠVAŘÍČEK, Roman – ŠEĐOVÁ, Klára: *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

VANĚK, Miroslav – MŮCKE, Pavel: *Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*. Druhé přepracované a doplněné vydání. Praha: Karolinum, 2015. 326 s. ISBN 978-80-246-2931-5.

VANĚK, Miroslav: *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. První vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2008. 112 s. ISBN 978-80-7285-1072.

VANĚK, Miroslav: *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2004, 178 s. ISBN 80-7285-045-8.

Rozhovory:

Paní Petra, 1953, listopad 2019

Pan Pavel, 1957, září 2019

Paní Klára, 1956, prosinec 2019

Pan Aleš, 1961, listopad 2019

Pan Tomáš, 1962, říjen 2019

Pan Karel, 1963, říjen 2019

Paní Dana, 1963, září 2019

Pan Ondřej, 1964, říjen 2019

Paní Eva, 1966, říjen 2019

Paní Mirka, 1969, listopad 2019

Resumé

In my thesis I present the research of partnership in Normalization era among young generation born between 1950–1970. In my work I focus on the contemporary discourse concerning sexual and partnerships in terms of professional knowledge. Sexuality as a mean and way to create future families has been controlled and pulled back in the name of common good. I focus on, how experts , led by doctors and sexologists, influenced public opinion and co-created norms regarding family and cohabitation. I deal mainly with how these norms were understood and adopted by the mentioned generation of youth from the point of view of both men and women.

Přílohy

Osnova polostrukturovaného rozhovoru

1. Autobiografie

2. Prvotní vztahy, zamilovanost

Pamatujete si své první zamilování/vztah?

Jaké to bylo?

Jaká byla vaše představa o lásce, romantice?

Jak to vnímali vrstevníci?

Jaké byly vaše sny a plány do budoucna?

3. Sexualita

Jaký byl postoj k sexualitě?

Byl rozdílný postoj mezi vašimi vrstevníky a „oficiálním“ pohledem?

Jak a kdy jste se poprvé učil/a o sexu?

Bylo ČSR otevřené debatě o sexualitě a vztazích?

Bylo možné se bavit o těchto věcech v kruhu přátel, rodiny, v práci?

Byla nějaká tabu?

Byly přístupné informace o sexu?

Bylo možné se o tom bavit s partnerem?

Cítil/a jste v tomto ohledu stejné možnosti pro obě pohlaví?

Od koho konkrétně jste získával/a informace vy?

Kolik jste měl/a svobody začít a mít vztah

Byly v tomto ohledu nějak ztížené situace?

Od jakého věku jste začal/a sexuálně žít?

Co vás k tomu vedlo, jakou to hrálo pro vás roli?

Jaké byly možnosti antikoncepce/sexuální ochrany?

Bylo možné získat informace o antikoncepčních metodách?

Jaký byl přístup k antikoncepčním metodám?

Co jste používal/a vy? Od jakého věku?

Jaký byl vztah k interrupci?

Jaký byl přístup k interrupci?

Jaký byl pohled na svobodné matky?

Sdílel/a jste tento pohled?

Byl/a jste svědkem podobné situace?

4. Partnerský vztah a manželství

Byla nějaká sexuální výchova ve škole?

Pokud ano, jak si na ni vzpomínáte?

Byl ideální vzor manželského páru, rodiny?

Myslíte, že byl dodržován?

Jaký byl váš postoj k manželství/ partnerským vztahům celkově?

Chtěl/a jste se vdávat/ženit?

Proč? Jaké byly vaše cíle do budoucna?

Byl možný „život na psí knížku“?

Mohl/a byste tak žít vy?

Proč ano/ne?

Jaké byly podmínky pro rodiny, výchovu dětí?

Jaké byly okolnosti a podmínky pro vaše manželství? Jaké bylo/je?

Jaký byl postoj k rodinám?

Sdílel/a jste tento postoj? Jaké byly vaše plány v těchto záležitostech?

Jak byl vnímán rozvod?

Sdílel/a tento názor?

Máte nějaké zkušenosti?

Jaký byl běžně užívaný model na postavení žen a mužů?

Jak to fungovalo u vás doma?

Cítil/a jste v této oblasti rovnost?

5. Moc a láska

Myslíte, že vztahy a manželství fungovala jinak na „západě“?

Pokud ano, proč?

Byl přístup k „západním“ filmům a knihám s manželskou či sexuální tematikou?

Myslíte, že bylo možné žít soukromý život bez státního zásahu?

Cítil/a jste nějaký dohled/nátlak ze strany okolí?

Zaznamenal/a jste nějakou změnu v těchto tématech po 1989?

Myslíte, že se nějak liší vaše vztahy, když jste byli mladší a vašich dětí?

Pokud ano, v čem a proč?